

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

Magisterské kombinované studium
2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Dana Ptáčková

Malá dohoda. Mocenský nástroj k zajištění bezpečnosti
v meziválečné střední Evropě

Praha 2012

Vedoucí magisterské práce:
PhDr. Jiří Noha

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master, Combined (Part time) Studies
2010 – 2012

DIPLOMA THESIS

Bc. Dana Ptáčková

The Little Entente. A power tool to ensure safety in Interwar
Central Europe.

Prague 2012

The Diploma Thesis Work Supervisor:
PhDr. Jiří Noha

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval (a) samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal (a), v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 1. 3. 2012

.....

Poděkování

Chtěl (a) bych poděkovat PhDr. Jiřímu Nohovi za celkovou trpělivost, cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této diplomové práce. Dále děkuji pracovníkům Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR za ochotu a poskytnutí užitečných informací. Rovněž děkuji mé rodině za podporu v celém mém studiu.

Anotace

Diplomová práce se zabývá politickou situací v Evropě po skončení první světové války, vývojem Malé dohody jako mocenského nástroje k zajištění bezpečnosti v meziválečné střední Evropě až do rozkladu této aliance a zhroucení velmocenského statu quo v Evropě.

Klíčové pojmy

Československo

Diplomacie

Hospodářská krize

Integrace

Itálie

Jugoslávie

Konference

Maďarsko

Malá dohoda

Mezinárodní vztahy

Německo

Rumunsko

Společnost národů

Versailleský systém

20. století

Annotation

This diploma thesis deals with the political situation in Europe after the First World War, the development of the Little Entente as a small power tool to ensure safety in interwar Central Europe until the disintegration of the alliance and the collapse of the superpower status quo in Europe.

Key words

Czechoslovakia

Conferences

Diplomacy

Economic crisis

Germany

Hungary

Integration

International relations

Italy

Little Entente

Romania

The League of Nations

Versailles system

Yugoslavia

20th century

OBSAH

ÚVOD	8
1 Politická situace v Evropě po skončení 1. světové války	17
1.1 Versailleský systém.....	17
1.1.1 Idea Společnosti národů – Wilsonových čtrnáct bodů.....	17
1.1.2 Pařížská mírová konference.....	19
1.2 Mírové smlouvy s Německem a jeho spojenci – nová geopolitická mapa Evropy.....	23
1.2.1 Versailleská mírová smlouva s Německem.....	23
1.2.2 Saint – germainská mírová smlouva s Rakouskem.....	24
1.2.3 Mírová smlouva v Neuilly s Bulharskem.....	25
1.2.4 Trianonská mírová smlouva s Maďarskem.....	26
1.2.5 Mírová smlouva v Sèvres s Tureckem.....	26
2 Cesta ke vzniku aliance Malá dohoda	28
2.1 Katalyzátor–Trianonská mírová smlouva.....	28
2.2 Restaurační pokusy excísaře Karla Habsburského.....	30
3 Malá dohoda – vývoj v letech 1922 – 1933	33
3.1 Janovská konference.....	33
3.2 Konference v Locarnu.....	36
3.3 Ženevská odzbrojovací konference.....	40
3.4 Vznik organizačního paktu Malé dohody.....	42
4 Středoevropské integrační projekty mající vliv na Malou dohodu 46	
1 4.1.....	
Evropská federální unie.....	46
4.2 Rakousko – německá celní unie.....	47
4.3 Plán A. Tardieua.....	50
4.4 Malá dohoda a Pakt čtyř.....	52
4.5 Východní pakt a Malá dohoda.....	55
4.6 Malá dohoda a SSSR.....	59
4.7 Další italská iniciativa, tzv. Římské protokoly.....	61
5 Hodžův pokus o hospodářskou integraci v Podunají	63
6 Rozklad Malé dohody a její zánik	67
6.1 Anšlus Rakouska.....	67
6.2 Mnichovská dohoda a Malá dohoda.....	69
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	77

ÚVOD

I. Téma diplomové práce

Dvacáté století patří k nejdramatičtějšimu období v lidských dějinách. Především technický vývoj přispěl k neustálému posunu hranic lidských možností, a zvýšil tak rizika mezinárodních konfliktů do absurdního rozměru světových válek. Již z první z nich, vzešly oprávněné požadavky na vybudování mezinárodního systému postaveného na principech demokracie, kterou představovala Společnost národů.

Idea Společnosti národů problém vztahu mezi velkými a malými státy, a jejich obyvatelstvem postavila na principu rovnosti práv. Tento princip měl velkou důležitost především pro nástupnické státy střední Evropy, do které se ovšem v meziválečné době počítalo i hospodářsky se rychle zotavující Německo. Mnoha evropským politikům se po skončení první světové války zdálo, že nejúčinnější pojistkou před recidivou Německa je jeho důsledná transformace v demokratický stát a jeho následné zapojení do Společnosti národů a mírového evropského dění.

Společnost národů však při svém vzniku neobdržela dostatečné pravomoci a její autorita se při vážnějších mezinárodních konfliktech rozplývala. Ještě před nástupem nacistického totalitarismu, se Německo inspirovalo programem Mitteleuropy a pozvolna zahájilo diplomatický zápas s Francií a jejími spojenci o mocenskou převahu v oblasti Podunají.

Idea Společnosti národů a její komise, ani panevropská myšlenka vyvrcholující návrhem Aristida Brianda na vytvoření Evropské federální unie nezabránila eskalaci problémů a protichůdných požadavků mezi evropskými rivaly. Tento proces byl urychlen hospodářskou krizí, které mezinárodní organizace nedokázaly žádnou společnou akcí konstruktivně čelit. Naopak se jednotlivé státy, na ochranu vlastních zájmů, uzavíraly stále více do sebe.

Svou slabostí a nemohoucností uvolnila Společnost národů prostor pro hospodářský, vojenský a ideologický růst států, usilujících o změnu poválečného *statu quo*. Postupně bylo upuštěno i od hledání řešení politických problémů na půdě celoevropských konferencí, čímž nastala doba boje o novou velmocenskou konfiguraci na evropském kontinentu.

Ztroskotání pokusů o celoevropské řešení posílilo tendence k utváření a následnému upevňování regionálních bloků států střední a jihovýchodní Evropy. Jedním z těchto uskupení se stala i Malá dohoda, jako politickohospodářské uskupení Československa, Rumunska a Jugoslávie. Tento útvar byl sice hospodářské i politické stránce různorodý, ale jako celek se hlásil k demokratickým zásadám Společnosti národů. Hlavním pojítkem byla společná vůle čelit politickému tlaku revizionistických států, a to především Maďarska, které se neustále snažilo o navrácení ztracených území mírovými smlouvami.

Malá dohoda se pokusila vstoupit do mezinárodní politiky jako jeden z jeho stabilizačních prvků. Její představitelé si byli velmi dobře vědomi toho, že k uskutečnění svých cílů se neobejdou bez opory o velmoc, jejíž zájmy budou v souladu s jejich vlastními zájmy. Spolupracující velmocí se stala Francie, která měla eminentní zájem na udržení středoevropských poměrů vzniklých po první světové válce a na spojencích, kteří její zájmy podpoří.

Na počátku existence Malé dohody mělo vůdčí postavení Československo, jako ekonomicky nejsilnější stát. Hlavní příčinou postupného poklesu politického vlivu, byla různorodost a někdy i protichůdnost zahraničněpolitických zájmů jejích členů. Tato různorodost se sice v malé míře projevovala již od začátku vzájemné spolupráce sdružených států, ale v důsledku proměn neklidné mezinárodní situace – až na vztah k Maďarsku – sílila natolik, že jednotný postup byl nakonec prakticky vyloučen.

Sama Malá dohoda i jednotliví členové se snažili ve 30. letech o integrační projekty, které by přispěly k realizaci jejich cílů. Uvědomovali si, že Malá dohoda není takovou silou, která by dokázala čelit důsledkům neustálých změn politik velmocí ve vztahu k versailleskému uspořádání Evropy po první světové válce. Snažili se tak najít cestu k vyvážení jejich vlivu, prostřednictvím integrace středoevropských států. Bohužel i v těchto projektech se ukázaly odlišné představy členů Malé dohody o strategických cílech společné zahraniční politiky, a to i v důsledku hegemonických snah a nátlaku některých evropských gigantů. I když tyto politické a hospodářské integrační projekty byly neúspěšné, staly se přesto důležitou součástí historie evropského politického dění a současně i důležitým mezníkem v rozvoji malodohodových států.

Nástupem nacistického totalitarismu se pro třetí říši stala Malá dohoda jednou z překážek na cestě k nastolení jejího diktátu, tzv. nového evropského pořádku. Cíleně ji rozkládala, jednak pomocí politických prostředků, a jednak ekonomickým tlakem, především prostřednictvím utužování hospodářských, zejména obchodních, vztahů s okolními státy.

Tím, že se Malá dohoda stala aktivním činitelem evropské politiky, aspirovala na více, než na nevýznamnou roli bloku malých států. Pokud by její snahy byly úspěšné, bylo by to poprvé v dějinách Evropy, kdy se malé státy staly více než pouze stínem velmocí. Na jejím osudu lze i dnes ukázat hranice regionálně omezených snah a myšlenek v tehdejší neklidném evropském dění, z jehož mírové prosperity a stabilního hospodářství vyprchala myšlenka soudržnosti a podpory mezi národy, jako její základní předpoklad.

II. Základní cíle práce

Základním cílem této diplomové práce by měl být pokus o zmapování vývoje regionálního uskupení „Malá dohoda“ jako mocenského nástroje pro zajištění bezpečnosti nově vzniklých států v meziválečné střední Evropě. Přestože tento pokus o vytvoření regionální velmoci z malých států v rámci Evropy 30. let, a to pouze na bázi politiky uzavřených dohod, sice nakonec úspěšný nebyl, šlo i tak o naprosto ojedinělý experiment, který se rozvinul v nezvykle silné vojenské, hospodářské a politické seskupení států, obklopených velmocemi sledujícími vlastní hegemoniální cíle a usilujícími o změnu *statu quo* ve střední Evropě.

Práce je rozdělena do šesti hlavních kapitol.

První kapitola se věnuje vzniku nového politického uspořádání po první světové válce. Po rozpadu Rakousko – Uherské monarchie vznikají nové státy s právem na sebeurčení, založené na principech demokracie a republikánské formě vlády, což podporovala i Společnost národů, jako nově konstituovaná mezinárodní organizace. Dále, se kapitola zabývá jednotlivými mírovými smlouvami podepsanými s poraženými mocnostmi na mírové konferenci v r. 1919 v Paříži.

Druhá kapitola zachycuje příčiny a důvody vzniku regionálního uskupení Malá dohoda.

Cílem třetí kapitoly je zachycení vývoje Malé dohody během politicky nestabilních let 1922 – 1933.

Čtvrtá kapitola se zabývá dalšími středoevropskými integračními pokusy majícími vliv na uskupení států Malé dohody.

Pátá kapitola zachycuje Hodžův neúspěšný pokus o další hospodářskou integraci.

Kapitola šestá, kterou je celá práce zakončena popisuje poslední dny Malé dohody a počátek konce první Československé republiky.

III. Metody a zpracování diplomové práce

Diplomová práce vznikla kombinací analýzy primárních pramenů a sekundární literatury, která se zabývá zahraniční politikou středoevropských států.

Pramennou základnou této práce je československý materiál listinného charakteru pocházející především z Archivu ministerstva zahraničních věcí České republiky, a to zejména z fondů: Politických zpráv, Kabinetu ministra a Kroftova archivu. Zdrojem velkého množství faktografických údajů je i tištěný materiál pramenné povahy, jako jsou dobová publicistika – Mezinárodní politika, a dále dobová i faktografická literatura.

Základní rámec poznání činnosti československé zahraniční politiky počátkem dvacátých let vytvořily v několika studiích a pracích české historičky – Alena Gajanová a Věra Olivová. Zřejmě nejucelenějším zpracováním problémů československé zahraniční politiky, prakticky po celá dvacátá léta, jsou příslušné pasáže knihy A. Gajanové: *ČSR a středoevropská politika velmocí (1918 – 1938)*, Praha 1967. Jedná se především o historickou práci, ve které se spisovatelka soustředila na dvacátá léta a počátek let třicátých. Práce je spíše monotematická, ale svou finální koncepcí se dotýká různých témat. K tématu 20. let přispěla V. Olivová studii pod názvem: *Československá zahraniční politika a pokus o restauraci Habsburků v roce 1921*, které publikoval Československý časopis historický v roce 1959, č. 4 a v roce 1961, č. 2.

Páteřním pramenem pro získání faktografických údajů jsou bezesporu bohaté fondy Archivu ministerstva zahraničních věcí (AMZV) České republiky. Základ vytvořila původně šifrovaná telegrafická korespondence mezi ministerstvem

a nejdůležitějšími zastupitelskými úřady republiky, dnes shromážděná ve svazcích tzv. telegramů odeslaných a došlých

Dalším druhem písemností byly různé typy politických zpráv, které vyslanectví a také konzuláty a generální konzuláty zasílaly ministerstvu. Podstatou jsou zprávy jednak z evropských center velmocí, tj. Paříže, Londýna, Berlína, Říma a Moskvy a dále zprávy politického charakteru, zasílané ze sousedních států střední a jihovýchodní Evropy, tj. Bělehradu, Bukurešti, Varšavy.

V následující části jsou zmíněny publikace, které se staly, do značné míry, podpůrnými prameny, neboť bez nich by nebylo možné dotvoření komplexnějšího pohledu na politicko-hospodářské prostředí Evropy tehdejší doby a jeho pochopení z hlediska zahraniční politiky České republiky.

První český moderní a ucelenější pohled na Malou dohodu podal Zdeněk Sládek, ve své knize *Malá dohoda 1919 – 1938*, Praha 2000, který se na tuto alianci dívá především z aspektu ekonomických problémů, ale neopomíná ani politickou a vojenskou stránku malodohodového bloku. Tato práce je koncipována jako ucelený pohled na vznik, vývoj a osudy hospodářské, politické a vojenské součinnosti Malé dohody v jednotlivých časových obdobích.

Počátkem roku 1936 vznikl soubor přednášek o činnosti Společnosti národů, které uspořádalo Československé sdružení pro Společnost národů v Praze společně s některými příbuznými organizacemi. Sborník *Společnost národů – záruka míru* obsahuje texty nejen o činnosti Společnosti národů, ale i Mezinárodní organizace práce a Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti. Na jejich vytvoření se podíleli tehdejší významné české osobnosti, mimo jiné: Kamil Krofta, Josef Chmelař, Ladislav Radimský, Alois Král, Hynek Pelc, Josef Kotek, Jaroslav Žourek, Konstantin Jelínek, Jaroslav Kose.

Cenné informace byly čerpány z publikovaných projevů a úvah E. Beneše, shrnutých v knize *Problémy nové Evropy a zahraniční politika Československá*, Praha 1924. Soubor projevů se týká nejvýznamnějších historických událostí Československa z let 1919 – 1924. Začínají krátkou historií republiky, dále obsahují pasáže o utváření Malé dohody, průběhu mírových konferenčních jednání a podrobněji sleduje události mezinárodní politiky za uplynulých pět let.

V roce 1925 byl vydán výklad Locarnské smlouvy z pera E. Beneše, určený Stálému výboru Národního shromáždění, *Locarno a Svaz národů*, Praha 1925. „Příručka“ obsahuje locarnské smlouvy v textu původním i v překladu, úmluvu o Svazu národů a přátelské smlouvy francouzsko – československé.

Knižní vydání Kroftova diplomatického deníku, který je dalším pramenem práce, bylo pořízeno podle jediného exempláře. Tento je nyní součástí „sjednoceného“ osobního fondu „Kamil Krofta“ v Archivu Akademie věd České republiky.

V editaci Jindřicha Dejmka – Kamil Krofta, *Diplomatický deník 1919 – 1922*, Praha 2009, zachoval editor maximální možnou autenticitu původního textu, zejména Kroftovu, z dnešního pohledu, silně archaickou větnou stavbu. Nedlouho po vzniku Československa byl Krofta postaven před dilema, zda pokračovat v práci profesionálního historika nebo se zapojit přímo do budování státu. V listopadu 1919 obdržel nabídku, kterou později přijal a stal se vyslancem ve Vatikánu, od poloviny prosince 1921 se stal následně vyslancem v Rakousku. Deník obsahuje, mimo jiné, přepisy Kroftových rozhovorů, popis jeho aktivit na diplomatickém poli a osobní postřehy, zvláštností jsou pak osobní charakteristiky Kroftových partnerů, které v úřední korespondenci nejsou zaznamenány.

V roce 1997 byly v tištěné podobě vydány „paměti“ československého vyslance Vojtěcha Mastného, *Vzpomínky diplomata*, Praha 1997. JUDr. Vojtěch Mastný byl jednou z klíčových postav československé diplomacie mezi světovými válkami. Zejména jeho diplomatické působení v Berlíně bylo mimořádně závažné. Stal se důvěryhodným a nestranným svědkem vzestupu nacistického Německa a jako jeden z mála českých politiků záhy postřehl nebezpečí plynoucí z agresivity nacionálního socialismu.

Unikátní soubor dokumentů prvořadě historické důležitosti představuje edice instrukcí a informací, které ministr zahraničních věcí Edvard Beneš zasílal československým zastupitelským úřadům ve formě speciálních, tzv. cirkulárních telegramů. Díky těmto telegramům je možné nahlédnout přímo a detailně do jeho stanovisek i konkrétních politických postupů. Z telegramů je patrné úsilí E. Beneše o prosazení Československa v nové Evropě, o upevnění jeho postavení v rámci mezinárodních struktur a budování systému dohod, které byly uzavřeny prakticky se všemi evropskými státy. Vydání Benešových cirkulárních telegramů, které připravil

Jindřich Dejmek, *Edvard Beneš, Cirkulární telegramy 1920 – 1935*, Praha 2002, je jedním z obohacení rozsáhlé řady Benešových publikací přinášejících další důkaz o jeho politických schopnostech.

Dne 5. října 1994 uspořádala Masarykova univerzita konferenci s názvem „Edvard Beneš a středoevropská politika“, které se zúčastnili historikové nejnovějších dějin z ČR a SR. Záměrem konference bylo přispět k poznání Benešových postojů a názorů na fenomény střední Evropy, týkající se Malé dohody, představ o středoevropském prostoru a myšlenky sjednocené Evropy z let 1922 – 1932. Soubor referátů z této konference se stal obsahem publikace Vladimíra Goněce, *Edvard Beneš a středoevropská politika*, Brno 1998.

Autorkou obsáhlé publikace týkající se Pařížské mírové konference v roce 1919 je Margaret Macmillanová – *Mírotvorci*, Praha 2004. Mírová konference byla nejdůležitější světovou událostí – uzavíraly se dohody, psaly se smlouvy, vytvářely se nové země a nové organizace – tvořila se nová Evropská historie. Čtyři roky trávající válka otřásla celým světem a nejdůležitější proto bylo znovu nastolit řád mezi národy.

Hospodářským vývojem a německým ekonomickým pronikáním do Podunají v letech 1936 – 1939 se zabývá ve své knize Drahomír Jančík, *Třetí říše a rozklad Malé dohody*, Praha 1999. Jančík se zabývá hospodářským vývojem malých agrárních států střední a jihovýchodní Evropy, pro které byl export životně důležitý. Ekonomická stránka pro ně představovala určitou stabilizaci jejich vnitřních sociálních a politických poměrů. Kniha se soustředí na zápas charakteru regionalismu ve střední Evropě, ve kterém se střetávají dvě koncepce navzájem si konkurující: malodohodová a Berlínem budovaný „velký hospodářský prostor“. Publikace pojednává především o závěrečné fázi tohoto zápasu.

Diplomatickými a politickými vztahy v letech 1932 – 1933 se zabývají i autoři Valerián Bystrický a Ladislav Deák, *Európa na prelome*, Bratislava 1974. Autoři v knize usilují o konkrétní analyticko – syntetický rozbor diplomatických vztahů v Evropě od roku 1932 do vystoupení Německa ze Společnosti národů a z odzbrojovací konference. Chtěli poukázat na souvislosti mezi problémy velmocí a politickým vývojem ve střední a jihovýchodní Evropě.

Politický a diplomatický obraz střední Evropy v letech 1933–1938 podává také práce Ladislava Deáka, *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938*, Bratislava 1986. Cílem

práce je poskytnout komplexní obraz střední Evropy ve složitém období evropského vývoje, ve kterém se rozhodovalo, zda agresivní nacistické Německo úspěšně využije událostí k rozpoutání nové války, nebo se ostatním státům podaří zmařit dobovačné německé plány a udržet evropský mír. Autor se soustředí na vlastní problémy podunajských států, na střední Evropu jako na subjekt bojující s vážnými vnitřními problémy. Mnohé neshody vznikaly a dále se prohlubovaly v průběhu vývoje a byly určovány charakterem jednotlivých režimů, nespokojeností s poválečným uspořádáním, hegemonistickými ambicemi velmocí apod. Práce se snaží osvětlit důvody rozporů a odstředivé tendence jednotlivých států a jejich negativní vliv na politický vývoj obrany nejen jako celku, ale i jednotlivých států.

Základní fakta byla čerpána ze studijních textů od autorů Dagmar Moravcové a Pavla Bělina, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998, a Zdeňka Veselého, *Dějiny mezinárodních vztahů*, 2. vydání, Plzeň 2010. Jedná se o publikace využitelné ve vysokoškolské výuce dějin mezinárodních vztahů. Texty jsou pojaty tak, aby přehledně sumarizovaly a postihly hlavní fakta a souvislosti mezinárodních vztahů. Publikace Z. Veselého navíc obsahuje pasáže některých důležitých dokumentů, vztahujících se k dějinám mezinárodních vztahů.

K nastudování významných politických a právních dokumentů byla využita publikace Vladimíra Outraty, *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky*, Praha 1957. Sbírkou je rozdělena na tři hlavní části, které zahrnují dokumenty období mezi dvěma světovými válkami (I.), období druhé světové války (II.) a období od druhé světové války do dnešní doby (III.). Ke každému dokumentu jsou připojeny technická data – smluvní strany, datum ratifikace nebo vstupu v platnost apod. a odkazy na souvislé dokumenty, které nejsou ve sbírce zařazeny.

K mimořádně významným osobnostem našich politických dějin patří Edvard Beneš, jehož biografie vyšla z pera Jindřicha Dejmka v díle, *Politická biografie českého demokrata, část první: Revolucionář a diplomat (1884 – 1935)*, Praha 2006. Cílem biografie je pokus podrobněji zmapovat politické, zejména ideově – politické, aktivity Edvarda Beneše od první světové války až po porážku československými stalinisty. Autor se zaměřil na vyličení etapy Benešova politického „zrání“ v období před první světovou válkou a sedmnáct let trvajících vedení československé zahraniční politiky a diplomacie. Celková monografie je rozdělena do dvou svazků.

Pro studium byl z logických důvodů využit pouze první svazek, který popisuje Benešovu životní dráhu od dětství až do jeho zvolení prezidentem v prosinci 1935. Jednotlivé etapy životní dráhy E. Beneše jsou rozčleněny zásadními momenty: Benešovo pověření uspořádat podzemní protirakouskou organizaci v roce 1915, návrat Beneše do vlasti už jako ministra zahraničí mezinárodně uznávaného státu na podzim 1919, Benešovi aktivity v čele československé zahraniční politiky v letech 1919 – 1935, kdy se podílel na vytvoření „nové“ demokratičtější Evropy.

Práce Bořivoje Čelovského, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999, sice vznikla již v první polovině padesátých let, ale u nás byla z politických důvodů nežádoucí a prakticky nedostupná. Základem práce je poctivé nakládání s prameny, analýza historických faktů a souvislostí. Sleduje cestu vedoucí k Mnichovu – rozpad francouzského bezpečnostního systému v Evropě, růst sil, které se staly nástrojem nacistické zahraniční politiky: sudetoněmecké hnutí, politika appeasementu západních mocností, utilitární snahy Sovětského svazu nebo egoistické záměry našich nejbližších sousedů. Práce je též doplněna překlady anglických, francouzských a italských citátů, s překladem Mnichovské dohody z 29. září 1938, včetně dodatků.

Tématu středoevropské malodohodové aliance v poslední etapě její existence se věnuje ve své disertační práci Richard Stojar, *Malá dohoda a střední Evropa 1933 – 1938*, Brno 2006. Autorova práce vznikla analýzou primárních pramenů vydaných jednotlivými malodohodovými státy, jejich spojenci i jejich protivníky. Analýza je doplněna informacemi a postřehy dobových pozorovatelů popisovaných událostí. Stojar s využitím archivních materiálů a obsáhlé literatury zmapoval pokus přeměny malodohodové aliance v „diplomatický nástroj“ k zajištění bezpečnosti ve střední Evropě, neúspěch Organizačního paktu, pokles francouzského vlivu a naopak rostoucí vliv nacistického Německa ve střední Evropě.

1 Politická situace v Evropě po skončení 1. světové války

První světová válka dramatickým způsobem změnila politické uspořádání Evropy. Zmizely tři tradiční velké monarchie – Německo, Rusko a Rakousko-Uhersko, nově se naopak objevila řada malých států nemajících mnohdy jasné hranice. Stanovit nové uspořádání po skončené válce bylo úkolem pařížské mírové konference konané v letech 1919 a 1920.

Evropa se rozdělila na státy patřící k vítězné dohodové koalici a na státy, které byly součástí poraženého bloku, tzv. ústředních mocností. Vedle toho tu bylo ještě Rusko, které doufalo, že svými revolučními silami strhne evropské státy do revolučního víru, ve kterém se zhroutl nejen nová poválečná politická konfigurace, ale i kapitalismus jako celek.

1.1 Versailleský systém

USA si po válce ještě více upevnili prvořadé postavení světové ekonomické velmoci tím, že stali největším věřitelem svých spojenců. Sami neusilovali o územní zisky, ale v jejich zájmu bylo zejména prosazení co největší liberalizace světového trhu, zájmy spojenců byly naopak zcela odlišné.

1.1.1 Idea Společnosti národů – Wilsonových čtrnáct bodů

Většina dobových zamyšlení nad Společností národů začíná konstatováním, že myšlenka univerzální světové organizace zajišťující mír a spolupráci nebyla na počátku 20. století ničím novým. Zamyšlení odkazují na filozofii sv. Augustina, který „odsuzuje jako zločin snahu jednoho národa podrobiti jiné státy svému panství násilím a válkou, ..., v světovém pořádku měly by jednotlivé národy, ..., býti členy vyšší svobodné jednoty, která by jim zajišťovala život s jejich jazykem, mravy a zřízeními.“¹ Mezi pokusy se počítá i vytvoření mezinárodního společenství křesťanských států z iniciativy krále Jiřího z Poděbrad nebo Svatou aliancí. Druhý ministr zahraničních věcí první Československé republiky, historik Kamil Krofta, píše: „Všechny tyto pokusy o vytvoření vyšší mezinárodně právní organisace, třeba theoreticky dospěly namnoze daleko, trpěly nedostatkem mohutného podnětu, který by byl v rozličných národech

¹ KROFTA, K...: *Společnost národů-záruka míru*, s. 6–7.

světa probudil opravdový a velmi silný zájem o veliký problém, jenž by se byl měl řešiti, zvláště pak rozhodnout vůli řešení to provésti.“² Takový impuls přišel v podobě první světové války, která svou brutalitou a destruktivností s více než deseti miliony obětí definitivně završila tzv. vestfálskou soustavu mezinárodních vztahů a poskytla prostor pro vznik myšlenky založené na zcela novém mezinárodní uspořádání, vycházející z negativních zkušeností končící světové války.

Myšlenky vzniku „univerzálního sdružení národů“ se ujal prezident Spojených států Woodrow Wilson, který se k této myšlence poprvé přihlásil již 27. 5. 1916 v projevu před „Ligou pro vynucení míru“ ve Washingtonu. Řekl: „že se bude modliti za to, aby ze světové války vzešla aspoň oragnisace mezinárodního soudu a všeobecných záruk míru.“³ Otevřeně své představy o poválečném mezinárodním řádu přednesl ovšem až 8. ledna 1918 na veřejném vystoupení před americkým Kongresem, a to na základě dokumentu, který se později stal známým jako tzv. Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona. Tento dokument se stal bezesporu nejznámější inspirací pro vznik Společnosti národů. Společnost národů měla být nástrojem k smíření národů a ručitelkou za skutečné plnění mírových smluv. Wilson hlásal, že „je třeba rozhodně a jednou pro vždy učinit konec systému tajné diplomacie a že veškeré smlouvy mezi státy musí býti známy celému světu, ..., budoucí organisace musí se zakládati nikoli na zastaralé myšlence politické rovnováhy, nýbrž na myšlence práva.“⁴ Podle úmyslu zakladatelů Společnosti národů mělo být jejím cílem udržovat a rozvíjet součinnost mezi národy a zajišťovat jim mír a bezpečnost.

Pro otázky bezpečnosti byly důležité zejména body IV. a XIV. V bodě IV. Wilson uvádí, že „budou dány přiměřené záruky, že zbrojení států bude sníženo na nejnižší míru, slučitelnou s jejich domácí bezpečností.“⁵ Bod XIV. stanovil, že „je nutno vytvořit všeobecné sdružení národů na základě zvláštních dohod k tomu cíli, aby byly dány vzájemné záruky politické nezávislosti a územní celistvosti jak velkým, tak i malým státům.“⁶ Na základě těchto dvou bodů lze odvodit dvě rozhodující charakteristiky budoucího uspořádání, a to odzbrojení na míru nutnou k obraně

² KROFTA, K.: *Společnost národů – záruka míru*, s. 11.

³ Tamtéž, s. 12.

⁴ Tamtéž, s. 12.

⁵ OUTRATA, V. (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*, Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona, s. 18.

⁶ Tamtéž, s. 21.

a vzájemné zajištění skrze mezinárodní sdružení či organizaci. Zásadní byl i bod X. „*Národům Rakousko – Uherska, jehož místo mezi národy přejeme si míti zachováno a zajištěno, budiž dána co nejvolnější možnost autonomního rozvoje*“⁷, ze kterého vyplývá třetí charakteristika navrhovaného mezinárodního systému – princip sebeurčení národů.

Vyjma plánů pro poválečné územní uspořádání jednotlivých států obsahuje *Čtrnáct bodů* i další principy nové mezinárodní soustavy. Zřetelnou reakcí na soustavu vzájemně propojených tajných dohod a aliancí mezi státy předválečného systému, které značně přispěly k vypuknutí světové války a následně ovlivnily její průběh, byl bod I. Tento bod prohlašoval, že jedinou možnou budoucí formou mezinárodních úmluv jsou „*veřejné dohody o míru, veřejně dohodnuté, po nichž nebude už tajných dohod mezinárodních jakéhokoli druhu; diplomacie bude vždy postupovati přímo před zraky veřejnosti.*“⁸ Bod III. potom žádá „*co nejúplnější odstranění všech hospodářských přehrad a zavedení rovnosti v hospodářských stycích, mezi všemi národy, které přijímají mír a sdruží se k jeho zachování.*“⁹ K odstranění obchodních bariér a snaze o zajištění volného přístupu k surovinám měl dopomoci požadavek svobodné plavby v mezinárodních mořích, obsažený v bodě II.

Shrňme-li tedy všechny zásadní principy Wilsonových čtrnácti bodů, získáme přibližný obraz nové soustavy soužití národů, založené na otevřené diplomacii, principu sebeurčení, vzájemném zajištění prostřednictvím mezinárodní organizace států, maximálním možným odzbrojením a hospodářské rovnosti mezi všemi státy akceptujícími myšlenku mírové spolupráce.

1.1.2 Pařížská mírová konference

Dne 18. ledna 1919 byla v sídle francouzského ministerstva zahraničních věcí na Quai d'Orsay v Paříži slavnostně zahájena mírová konference, která měla kromě vypořádání se s poraženými agresory, vyřešit i další otázky vyplývající z právě ukončené války. Pařížská, nebo také Versailleská, mírová konference byla nejrozsáhlejším, nejrepresentativnějším a také nejkomplikovanějším mírovým jednáním

⁷ Tamtéž, s. 20.

⁸ Tamtéž, s. 18.

⁹ Tamtéž, s. 18.

v diplomatické historii. Konference se zúčastnilo 32 delegací států Dohody a jejich spojenců, a to včetně nových států vzniklých z rozpadu Rakousko-Uherské monarchie.

Od počátku konference měli rozhodující pozici představitelé vítězných mocností. Zásadní změnou v dějinách mírových konferencí bylo, že zástupci poražených států se přímého jednání nesměly zúčastnit. Ti byli přizváni pouze k převzetí připravených textů mírových smluv. Na konferenci nebylo pozváno ani sovětské Rusko, v jehož případě se předpokládalo, že sovětský režim bude jako nedemokratický svržen v rámci občanské války. Účastnické státy byly rozděleny do čtyř skupin: první skupinu tvořili mocnosti mající zájmy „všeobecného charakteru“ dále rozdělené na mocnosti spojené (Velká Británie, Itálie a Francie) a mocnosti přidružené (USA a Japonsko), druhou skupinu tvořily státy mající „zvláštní zájmy“, a které se mohly zúčastnit jednání pouze ve chvíli řešení jejich problémů. Do této skupiny patřilo nově vzniklé Československo, Polsko, Belgie, Jugoslávie, Řecko, ale i Čína či Panama. Do třetí skupiny patřily státy, které během války rozvázaly s Německem a jeho spojenci diplomatické styky (př. Ekvádor, Peru, Uruguay, Bolívie) a konečně do čtvrté skupiny patřily státy neutrální.

Oficiálním nejvyšším orgánem celého jednání bylo plenární zasedání, kterého se zúčastnili členové všech delegací. Během jednání se jeho pravomoci omezily pouze na schvalování stanovisek Rady. Radu, jako vedoucí orgán, původně tvořili zástupci pěti vítězných mocností (Francie, USA, Velká Británie, Itálie a Japonsko), tedy tzv. Rada pěti, případně Rada deseti, která zahrnovala vrcholné představitele jednotlivých delegací a jejich ministry zahraničí. Reálně však rozhodující postavení připadlo pouze skupině tří vítězných mocností, resp. jejich představitelům – francouzskému ministerskému předsedovi Georgesu Clemenceauovi, americkému prezidentovi Woodrow Wilsonovi a britskému premiérovi Davidu Lloyd Georgeovi – tzv. Rada tří. „Clemenceau vedoucí pozici těchto států lapidárně zdůvodňoval tím, že postavily nejvíce vojáků, a tudíž mají právo rozhodnout i mír.“¹⁰ Výrok jasně vypovídá o elitářském přístupu vítězných mocností, který ovlivnil podobu konference i její výsledky, včetně jednání o podobě budoucí mezinárodní organizace Společnosti národů. „Třebaže byl takový mechanismus do jisté míry opodstatněný především předcházejícím

¹⁰ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 214.

válečným úsilím velmocí a také jejich předpokládanou příští odpovědností za budoucí mír, pro zástupce řady menších států včetně formálního šéfa československé delegace K. Kramáře byl samozřejmě bolestivým rozčarováním. Méně již pro E. Beneše, který – snad i realističtější než Masaryk v Praze – brzy odhadl trendy ovládající mírová jednání a v tom duchu také postupoval.“¹¹ Československo bylo stejně jako ostatní participující státy, vyloučeno z hlavních jednání a účastnilo se pouze jednání některých z celkem 58 výborů a komisí, jejichž jednání se týkala odpovídajících dílčích problémů.

Jednání bylo již od počátku plné konfrontací rozdílných přístupů, koncepcí a očekávání jednotlivých velmocí. Na straně jedné se Británie spolu s Francií snažila o přístup ve jménu klasické diplomacie, tedy o přístup věcný a realistický, naopak „prezident W. Wilson se snažil podle svých představ profesora státovědy a idealistického – humanistických přístupů prosadit vedle uzavření mírových smluv s jednotlivými státy také nový systém mezinárodních vztahů, obecně deklarovaný v rámci jeho Čtrnácti bodů, který by měl být zárukou, že se válečná apokalypsa v budoucnu již nebude opakovat. Z toho důvodu také naléhal, aby náležitá pozornost byla věnována nové mezinárodní organizace k zabezpečení tohoto úkolu v podobě Společnosti národů. Ta by podle něho měla namísto mírových smluv převzít také řešení některých úkolů plynoucích z mírových smluv.“¹² Názorová rozpolcenost se týkala i míry potrestání poraženého Německa a jeho spojenců. Francie byla válkou nejvíce postižena a požadovala proto vůbec nejtvrďší ekonomické, vojenské a územní sankce vůči Německu, které jej měly co nejvíce hospodářsky oslabit a morálně zdecimovat. Francouzský přístup byl přímočarý. Opakem byl americký idealistický přístup snažící se o celkovou proměnu systému mezinárodních vztahů. Amerika si po skončení světové války upevnila prvořadě ekonomické postavení a o tvrdé postihy Německa neusilovala. Pozice britských zástupců se na konferenci nacházela někde mezi tvrdým francouzským realismem a americkým idealistickým humanismem. Británie potřebovala německé reparace a turecké i německé kolonie, aby mohla splácet dluh USA. Také se obávala realizace tvrdých mírových podmínek, které by ve svém důsledku mohly prohloubit ekonomický a sociální rozvrat v Německu a střední Evropě a „nebyly tak úrodnou půdou pro řetězec sociálních revolucí a nastolování režimů bolševického typu, jak

¹¹ DEJMEK, J.: *Edvard Beneš. Politická biografie českého diplomata*, s. 232.

¹² VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 214.

k tomu došlo v roce 1919 již v Bavorsku a Maďarsku.“¹³ Z tohoto důvodu se postavila na stranu USA a podporovala rychlou politickou a ekonomickou stabilizaci Německa.

Prvním konkrétním výsledkem Pařížské konference bylo vypracování Paktu o Společnosti národů. Na přípravě tohoto dokumentu pracovala jedna z komisí konference, tzv. „komise hotelu Crillon“ podle sídla americké delegace, kde se komise scházela a jehož předsedou byl americký prezident W. Wilson, který „jim energicky předsedal, bránil veškerým diskusím o detailech a tlačil Společnost národů tam, kam chtěl.“¹⁴ Lord Cecil k chování Wilsona napsal: „Docházím k závěru, že ho osobně nemám rád. Nejsem si však přesně jist tím, co mě na něm odpuzuje: jeho jistá zatvrzelost, spojená se samolibostí a okázalostí.“¹⁵

Dne 3. února 1919 byla ustanovena komise pro Společnost národů. Pozici Ameriky pochopitelně zastával sám W. Wilson a jeho blízký spolupracovník E. House, Británii reprezentovali Lord Cecil a generál Smuts a Francii v komisi zastupovali Léon Bourgeois a právník Ferdinand Larnaud. Za Itálii byl nominován premiér V. Orlando a senátor Scialoju. Zastoupeno bylo rovněž Japonsko a menší země zastupovali, po ústupku velmocí, tři nominovaní (v komisi pak zasedli zástupci Belgie, Brazílie, Portugalska, Číny a Srbska). Wilson, i když tolik prosazoval právo národů na sebeurčení, se k účasti menších států stavěl nepříznivě, stejně tak Francie a Británie argumentující tím, že velmoci stála válka nejvíce úsilí, a proto mají právo rozhodovat.¹⁶

Pařížská konference se stala dějištěm dosud největšího střetu koncepcí poválečných mocností a jejich vizí budoucího rozdělení světa. Výsledky jednání ovlivnili především tři zásadní faktory: 1) rozhodující slovo měla trojka USA, Francie a Velká Británie; 2) nejednotnost a častou protichůdnost koncepcí a přístupů a 3) absence účasti poražených států na vlastním jednání. Pakt o Společnosti národů byl schválen 28. dubna 1919. Wilsonově, se mimo jiné skutečně podařilo prosadit, aby stanovky této mezinárodní organizace vždy tvořily první a nerozdílnou část každé mírové smlouvy.

Za své brzké založení vděčila Společnost národů bezesporu Wilsonově houževnatosti a vytrvalosti, který v ní viděl nezbytný prostředek k udržení trvalého

¹³ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 215.

¹⁴ MACMILLANOVÁ, M.: *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*, s. 105.

¹⁵ Tamtéž, s. 105.

¹⁶ MACMILLANOVÁ, M.: *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*, s. 105–106.

míru. Během první poloviny roku 1919 se na americké politické scéně zformovala skupina odpůrců Wilsonových idejí, v jejímž čele stál republikánský senátor H. C. Lodge, který byl zastáncem izolacionismu a zuřivým odpůrcem Wilsonových myšlenek. Díky Lodgeově podpoře v Senátu a politické svárlivosti, USA Versailleskou smlouvu neratifikovali. Izolacionistický směr ovlivnil i průběh mírové konference, se všemi důsledky na spletité teritoriální a reparační problémy. USA se obávaly zapletení do budoucích konfliktů, jejichž předzvěstí byly ostré spory o územní vypořádání Evropy mezi vítěznými mocnostmi. Společnost národů tak díky politickým sporům záhy ztratila životně důležitou podporu USA, které rezignovali i na další účast a poválečnou situaci řešili samostatně. V květnu 1920 a v červenci 1921 byl přijetím rezoluce v Kongresu ukončen válečný stav s Německem a Rakousko – Uherskem a posléze byly podepsané i separátní mírové smlouvy s poraženými státy.¹⁷

1.2 Mírové smlouvy s Německem a jeho spojenci – nová geopolitická mapa Evropy

1.2.1 Versailleská mírová smlouva s Německem

Nejvíce náročná byla rozhodnutí Spojenců týkající se poraženého Německa. Výsledný návrh textu mírové smlouvy byl kompromisem mezi Wilsonovským idealismem a humanismem, francouzskou touhou Německo morálně i ekonomicky zdecimovat a britskou snahou zabránit přílišnému posílení francouzských pozic v Evropě. Dne 7. května 1919 byl návrh předán německé delegaci ve Versailles, v hotelu Trianon-Palace. Obsah mírové smlouvy vyvolal v Německu velký odpor. Tehdejší kancléř Philips Scheidemann ji odmítl slovy „*at' mně raději uschnou obě ruce, než bych takovou smlouvu podepsal*“¹⁸ a vzápětí on a jeho vláda podala demisi. Nakonec byla podepsána dne 28. června 1919 po nepatrných změnách v podobě plebiscitu v Horním Slezsku a nahrazení francouzské správy správou Společnosti národů. Smlouvu Německo ratifikovalo 7. července a v platnost vstoupila 10. ledna 1920.

¹⁷ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 37 – 38.

¹⁸ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 215.

Ustanovení mírové smlouvy se věnovala čtyřem okruhům: válečné reparace, teritoriální změny, osud německých kolonií a odzbrojení. Stanovené podmínky vyvolaly u Německého národa odpor, pocit křivdy a nespravedlnosti, což představitele Německa vedlo k budoucímu neustálému úsilí o revizi mírové smlouvy.

Mírovou smlouvou bylo Francii navráčeno Alsasko – Lotrinsko a vzhledem k francouzským obavám, byl levý břeh Rýna okupován spojeneckými vojsky po dobu 15 let. Smlouvou bylo rovněž stanoveno časově neomezené demilitarizované pásmo v délce 50 km na pravém břehu Rýna. Problém Sárska byl vyřešen autonomním statutem pod správou Společnosti národů po dobu 15 let s tím, že po stejnou dobu sárské uhelné doly připadnou Francii. Po uplynutí této doby „*bude obyvatelstvo pánve Sárské povoláno, aby projevilo vůli. ... Hlasování bude provedeno po obcích neb okresích o těchto třech možnostech: a) zachování vládní formy zavedené touto smlouvou a přílohou, b) spojení s Francií, c) spojení s Německem ...*“¹⁹, Belgii byla odstoupena oblast Eupen – Malmédy. Podstatně těžší bylo určení východní hranice. Německo podle smlouvy muselo Polsku přímo odstoupit část západního Pruska, Pomořansko a Poznaňsko. Námořní přístav Gdaňsk se stal svobodným městem pod správou Společnosti národů, jejíž správě byl podřízen i přístav Memel s okolím do doby než bude rozhodnuto o jeho dalším osudu. Na úkor Německa Československu připadlo Hlučínsko. Dále byl smlouvou dán přísný zákaz připojení zbytku Rakouska k Německu a byly odebrány i všechny kolonie, které měly být svěřeny jako mandátní území Společnosti národů jednotlivým vítězným státům.²⁰ Německo nesmělo vlastnit a vyrábět těžké zbraně, ponorky a vojenská letadla, byla omezena jeho lodní tonáž a muselo vydat část obchodního loďstva.²¹ Dle klauzule viny – čl. 231, opakující se i ve smlouvách s Rakouskem a Maďarskem bylo Německo a jeho spojenci odpovědni za všechny válečné škody a utrpení.

1.2.2 Saint – germainská mírová smlouva s Rakouskem

Mírová smlouva s Rakouskem (smlouvou byla potvrzena existence Rakouské republiky), jako nástupnickým státem Rakousko-Uherské monarchie, byla v pořadí

¹⁹ VESELÝ Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, čl. 34 Versailleský mírové smlouvy s Německem, s. 257–258, čl. 160.

²⁰ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 31 – 34.

²¹ VESELÝ Z., *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 216.

druhá mírová smlouva sjednaná na pařížské mírové konferenci. Stejně jako německá delegace byla pozvána pouze k převzetí vypracovaného návrhu textu smlouvy a stejně jako německá delegace se snažila o zmírnění podmínek protestními nótami, ani zde ovšem nebyla většina těchto připomínek akceptována. Mírová smlouva byla Rakouskem podepsána dne 10. září 1919 v Saint – Germain – en – Laye u Paříže. Vzhledem k tomu, že Rakousko se stalo jedním z právních nástupců státu válčícího proti Dohodě, byly některé články smlouvy totožné nebo podobné ustanovením versailleské smlouvy. Článkem 89 se Rakousko zřikalo rozsáhlých území i všech území ležících mimo Evropu a navíc muselo uznat nezávislost následnických států. Československo bylo uznáno v historických hranicích s připojeným novým územím Severního Vitorazska, Valticka a území u Cmuntu a na Dyji. Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (dále jen „Království SHS“²²) Jugoslávii Rakousko odstupovalo Bosnu a Hercegovinu, část Dalmácie s některými ostrovy, část Korutan, Štýrska a Kraňska. K Itálii bylo připojeno především Jižní Tyrolsko, Istrie, část Korutan a Kraňska, Terst a Přímoří. Polsko se teritoriálně rozšířilo o Halič a Rumunsko o Bukovinu. Naopak od Maďarska Rakousko získalo Burgenland. Bylo zakázáno připojení se k Německu a bylo zakázáno používat označení Německé Rakousko. Dle článku 119 a 120 byla zrušena všeobecná branná povinnost, armáda měla být sestavována pouze dobrovolným vstupem a celkový počet vojenských sil nesměl přesahovat 30 000 mužů. Po okleštění se z Rakouska stal malý stát, který pochyboval o hospodářské životaschopnosti a stejně jako Německo trpělo pocitem nespravedlnosti.²³

1.2.3 Mírová smlouva v Neuilly s Bulharskem

Další mírová smlouva byla uzavřena 27. listopadu 1919 v Neuilly s Bulharskem, které bylo nuceno Jugoslávii odstoupit část Makedonie, Rumunsku Dobrudžu, Řecku Thrákii. Bulharsko nesmělo vlastnit těžkou výzbroj a válečné loďstvo a také armáda měla být omezena. V Bulharsku, jako v jediném poraženém státě, zůstala zachována monarchie.²⁴

²² Království SHS název Jugoslávie přijalo v roce 1929.

²³ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 40 – 41 a dále VESELÝ Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 217 a 259.

²⁴ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 217 a 260.

1.2.4 Trianonská mírová smlouva s Maďarskem

Mírová smlouva s Maďarskem, považovaného také za právního nástupce poraženého Rakousko – Uherska, byla podepsaná 4. července 1920 na zámku Grand Trianon ve Versailles. Maďarsko se zavázalo, mimo jiné uznat nezávislost a územní integritu všech nástupnických států, což se neobešlo bez značných územních ztrát. Československu bylo odstoupeno Slovensko (dříve Horní Uhry) s jižní hranicí danou Dunajem, tj. včetně Žitného ostrova osídleného Maďary a s převážně německo – maďarsky mluvící Bratislavou (předmostí Petržalka) a dále Podkarpatská Rus s rusínským obyvatelstvem. Tímto vznikl Francií prosazovaný „sanitní kordon“²⁵ tvořený společnou hranicí mezi Československem, Rumunskem a Polskem, jako obrana před pronikáním bolševiků z Ruska. Rumunsku bylo odstoupeno Sedmihradsko a část Banátu, jehož druhou část, tzv. uherské Přímorie a Chorvatsko – Slavonsko, Maďarsko odstoupilo Království SHS a konečně Rakousku Burgenland. Součástí smlouvy bylo samozřejmě i omezení armády.²⁶

1.2.5 Mírová smlouva v Sèvres s Tureckem

I nástupce Osmanské říše postihly obrovské územní ztráty. Postupně ztratila 4/5 svého území – ve svém rozsahu bylo omezeno na Malou Asii a Istanbul s okolím. Velké Británii Turecko odstoupilo Palestinu, Irák, Egypt, Kypr a protektorát nad Arábií. Francii Sýrii s Libanonem a Kilíkií, Itálii Dodekanes, Tripolsko a Rhodos, dále Řecku ostrovy v Egejském moři, Smyrnu s okolím, Thrákií a Gallipolský poloostrov. Nezávislými státy měli být Arménie, Hidžáz a Kurdistán. Pod kontrolu mezinárodní komise byly svěřeny úžiny a všechny přístavy.²⁷

Obecně se mírové smlouvy z let 1919 – 1920 považují za potvrzení národnostního principu. Nicméně ve jménu národnostního principu dochází k zásadním územním změnám: Rakousko – Uherská monarchie se rozpadá, zaniká Rusko i Osmanská říše, územně je okleštěno Německo, Maďarsko, Bulharsko. Všechny nově vzniklé státy zdůvodňují své nároky historickým právem, ekonomickými či obrannými stanovisky. Nové územní uspořádání Evropy problémy spíše otevřelo. Hlavním

²⁵ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 41.

²⁶ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 41 – 42 a VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 218 a 260–261.

²⁷ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 218.

problémem bylo rozdělení Evropy na státy vítězné a poražené. Důležitější než územní ztráty poražených států byl fakt, že tyto státy se cítily poníženy a mír považovaly za nespravedlivý. Státy střední a jihovýchodní Evropy, které byly součástí dohodové koalice, se spoléhaly na to, že vítězné mocnosti ve vlastním zájmu, a to zejména Francie, budou jejich existenci a zájmy hájit. Především se obávaly svých sousedů, na jejichž úkor jim byly rozšířeny hranice – hlavně Maďarska a Bulharska. Polsko a Rumunsko se nejvíce obávalo svého východního souseda – sovětského Ruska a s neklidem sledovaly pokusy o obnovení panství habsburského domu. Zdálo se, že klid bude záležet pouze na tom, zda se spojencům vítězných velmocí podaří vytvořit bezpečnostní systém, který ochránil jejich zájmy před hrozbou odvety poražených států.

2 Cesta ke vzniku aliance Malá dohoda

Vytvoření kolektivního spojeneckého bloku ve střední a jihovýchodní Evropě nebylo tak zcela jednoduché. Zpočátku se zdálo, že jediným společným problémem Československa, Rumunska a Jugoslávie by mohla být pouze obava z maďarského revizionismu. V tomto směru se všechny tři státy shodovaly. V ostatních směrech se zájmy těchto států rozcházely. Balkánské záležitosti se Československa bezprostředně netýkaly a naopak balkánské státy se neobávaly Německa. Zahraničně-politické zájmy byly tudíž odlišné a někdy dokonce i protichůdné. Jugoslávie se obávala Itálie, o jejíž podporu naopak usilovalo Rumunsko, které se bálo Ruska. Toto ovšem nepatřilo ke starostem Jugoslávie ani Československa. Československé obavy vyplývaly zejména ze sousedství s Německem, které do konce 30. let balkánské spojence přímo neohrožovalo. Z těchto odlišných zahraničně-politických zájmů vyplývali, pro vývoj Malé dohody, jako kolektivního spojeneckého bloku, četné problémy.

Československo od počátku své existence toužilo po vlastní zahraniční politice, přičemž garance bezpečnosti dávané Francií nepovažovala za adekvátní, či jediné možné zajištění vlastní bezpečné budoucnosti.

2.1 Katalyzátor – Trianonská mírová smlouva

Jedním z katalyzátorů vzniku Malé dohody byla Trianonská mírová smlouva s Maďarskem. V zahraniční politice Maďarska se výrazně projevoval odpor k přijetí mírových podmínek diktovaných Spojenci a tím se Maďarsko dostalo na revizní linii. V únoru 1920 podali představitelé Maďarska, stejně tak jako ostatní poražené státy, na mírové konferenci v Paříži protest proti připravované mírové smlouvě. Jako nástupnické státy rozpadlé monarchie viděly v Maďarsku t. č. permanentní hrozbu ohrožení své znovu nabyté integrity ozbrojenou cestou. Vlády Rumunska, Jugoslávie a Československa společně předkládaly své námitky proti námitkám a požadavkům ze strany Maďarska. *„Zápas proti maďarským požadavkům nebyl snadný. Maďarská vláda měla podporu Velké Británie i Francie. Britský premiér Lloyd George se za její územní požadavky přimlouval. Francouzské ministerstvo zahraničí pod vedením*

generálního sekretáře M. Paléologua mělo s Maďarskem dalekosáhlé plány a živilo v maďarské vládě naděje, že dosáhne svých cílů.“²⁸ Nastalá situace se stala velmi vážnou a „Beneš navrhl Jugoslávii, aby spojenecká smlouva nabyla platnosti ihned, i když její text ještě nebyl schválen. Bělehrad vyslovil souhlas a 10. dubna 1920 oznámil, že spojeneckou smlouvu považuje za závaznou.“²⁹ Maďaři vkládali velké naděje do Francouzů. Generální sekretář francouzského ministerstva zahraničí, Maurice Paléologue, během francouzsko – maďarských jednání přišel s myšlenkou vytvoření podunajské federace, v které mělo Maďarsko hrát důležitou úlohu. „V této době vstupoval do hry polsko – sovětský konflikt. Vítězství se přiklánělo na stranu Sovětů a Francie usilovala o účinnou pomoc Polsku od středoevropských států. Maďaři se rozhodli využít této situace a nabídli Polsku pomoc, a doufali, že s francouzskou pomocí i po podpisu mírové smlouvy se jim podaří podmínky smlouvy revidovat.“³⁰ Naopak ČSR i Jugoslávie zaujala ke konfliktu neutrální postoj. Rumunsko se k nim nepřipojilo, ale odmítlo Polsku poskytnout vojenskou pomoc: „... Rada by přispěla Polsku na pomoc, ale to by znamenalo válku se Sověty a k této se Rumunsko odhodlat nemůže, majíc před očima osud Polska. K tomu dlužno dodati, že národ si nepřeje žádné války vůbec.“³¹ „... ministr Titulescu (budoucí ministr zahraničí, v této době ministr financí) prohlásil kategoricky, že projezd maďarského vojska rumunská vláda nepovolí. Ohledně (!) průvozu munice pro Polsko není jasného stanoviska, zda jest povinnost k spojencům přednější než porušení neutrality.“³² Díky protestům ČSR, Jugoslávie i Rumunská u západních mocností, maďarská vojenská pomoc nebyla přijata. Kromě toho v září 1920 Paléologue podal demisi, čímž se změnila francouzská politika a Paléologuova koncepce definitivně padla.

Pod tlakem vyvolaným přípravou trianonské smlouvy a maďarskou snahou o francouzskou přízeň byl urychlen podpis československo-jugoslávské spojenecké smlouvy v Praze dne 14. srpna 1920. Obě smluvní strany se v ní zavázaly, že si budou poskytovat si vůbec všechnu politickou i diplomatickou podporu ve svých mezinárodních vztazích; v případě, že by pokládaly své společné zájmy za ohroženy,

²⁸ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938*, s. 19.

²⁹ AMZV, Politické zprávy, Bělehrad 1920, č. 154.

³⁰ AMZV, Politické zprávy, Bukurešť 1920, s. 237.

³¹ AMZV, Politické zprávy, Bukurešť 1920, č. 232.

³² AMZV, Praha, Telegramy došlé 1920, č. 2612.

zavazují se dohodnouti se o opatřeních, aby jich ochránily.“³³ „Vzápětí byla v Bukurešti dohodnuta spojenecká spolupráce mezi ČSR a Rumunskem. O spojení mezi Jugoslávií a Rumunskem se jednalo již v červenci 1920 v Bělehradě, ale k podpisu smlouvy nedošlo.“³⁴

2.2 Restaurační pokusy excísaře Karla Habsburského

Dalším katalyzátorem, který povzbudil ČSR, Jugoslávii i Rumunsko k ustanovení spolku Malá dohoda byly restaurační pokusy excísaře Karla. Excísaře ani v exilu ve Švýcarsku neopustili politické ambice a navíc si ztrátu trůnu vůbec nepřipouštěl. „Na konci března 1921 přišly zprávy o jeho vstupu na území Maďarska, na jejichž základě MZV ČSR navrhlo jugoslávské vládě společný postup; počítalo se s kombinací vojenského a politického nátlaku.“³⁵ „... jestli Karel neopustí okamžitě Maďarsko, učiníme v dohodě se svými přáteli opatření, ... první opatření by bylo zaražení všeho styku s Maďarskem a blokáda spojená s diplomatickou akcí u spojenců a v Maďarsku, druhé vojenská demonstrace na obou stranách...“.³⁶ Jugoslávští a českoslovenští zástupci v Budapešti provedli společnou demarši u maďarské vlády a připojilo se k nim i Rumunsko. Zároveň byla Benešem zaslána ultimativní nota diplomatickému zástupci ČSR v Maďarsku v. Lejhanci k postupu proti dalšímu pobytu excísaře Karla Habsburského v Maďarsku: „Žádáme okamžité odstranění Karla Habsburka z Uher. Bude-li Karel ve čtvrtek 7. dubna v 6 hodin večer ještě v Uhrách, přikročíme ihned k vyplnění těch opatření, na nichž jsme se společně dohodli: odvolání misí, zastavení všeho styku, přípravy vojenské, mobilizace dvou ročníků. Těmito represáliemi chceme donutiti Maďary k definitivnímu řešení otázky dynastie, dání pevných garancí, jakož i okamžité předání západních Uher Rakousku a odstranění všech vedlejších maďarských vojsk i s vůdci.“³⁷ Spolupráce malodohodových států výrazně přispěla k likvidaci Karlova pokusu o návrat do Maďarska. Pokus o návrat excísaře Československo pokládalo za příznivé východisko pro dovršení spojeneckých vztahů s Jugoslávií i Rumunskem. Praha začala orientovat svou zahraniční politiku

³³ Zahraniční politika, 1922, s. 1757 – 1758.

³⁴ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938*, s. 21.

³⁵ AMZV, Politické zprávy, Bělehrad 1921, č. 116.

³⁶ AMZV, Praha, Telegramy odeslané 1921, č. 5091.

³⁷ AMZV, Praha, Telegramy odeslané 1921, č. 5124.

na Rumunsko a dne 23. dubna 1921 byla podepsána československo – rumunská spojenecká smlouva. „*Obě strany v ní deklarovaly – podobně jako ve smlouvě československo – jihoslovenské – úmysl udržet mír a řád založený smlouvou v Trianonu a zavazovaly se též k vzájemné obraně v případě nevyprovokovaného útoku ze strany Maďarska.*“³⁸ Zároveň s touto smlouvou byla podepsána pohraniční dohoda, kterou Rumunsku bylo postoupeno území s rumunským obyvatelstvem o rozloze cca 60 000 km²³⁹ a také vojenská konvence dne 2. července 1921 jako doplněk politický. Bylo sjednáno, že v případě konfliktu Rumunska s třetí zemí nebude ČSR bránit průvozu zbraní do Rumunska přes její území.⁴⁰ Tento vývoj událostí přiměl Jugoslávii k podpisu vojenské konvence s ČSR dne 31. července 1921 a spojenecké smlouvy s Rumunskem, která byla podepsána dne 7. června 1921. Smlouva zaručovala společný postup nejen proti smlouvě trianonské, ale i neuillské: „*Konvence uzavřená jest docela obdobnou konvencí, které uzavřelo SHS a RČS, s tím doplněním, že vztahuje se také výslovně na mírovou smlouvu s Bulhary, uzavřenou v Neuilly. Tím zajišťují si oba státy pomoc pro přesné provedení této smlouvy. Ve vlastní smlouvě řeší se politická, resp. i vojenská pomoc a solidarita.*“⁴¹

Společný postup ČSR, Jugoslávie a Rumunska v otázkách trianonské smlouvy a polské krize, byl završen spojeneckými smlouvami, resp. dohodami o spojenecké spolupráci mezi těmito státy a ustanoveno seskupení Malá dohoda. Ke vzniku Malé dohody Beneš věnoval zvláštní parlamentní expoé, které přednesl 1. září 1920. Ve svém projevu uvedl několik příčin vzniku malodohodového spolku, jako jsou nepokoje a nejistoty způsobené vlivem válečných událostí a jednání na mezinárodních konferencích. „*... z tohoto nepokoje a nejistoty vzniká u jednotlivých národů a států nedůtklivost, nervosnost, neklid a konec konců strach o budoucnost. Tento neklid a strach jeví se především ve všech malých státech centrální Evropy jak uvnitř, tak i navenek: uvnitř jsou to obavy před sociální revolucí, rozvratem hospodářským a anarchií, navenek strach před konfliktem vojenským s některým sousedem, rozvrat*

³⁸ AMZV, Praha, Telegramy odeslané 1921, č. 5261 – 5268.

³⁹ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938*, s. 24.

⁴⁰ DEJMEK, L.: *E. Beneš – Cirkulární telegramy z 5. 7. 1921*; AMZV, Praha, Telegramy odeslané 1921, č. 5803 – 5810.

⁴¹ AMZV, Praha, Politické zprávy – Bělehrad 1921, č. 254.

státu, návrat starých poměrů a zejména monarchistické nebo jiné reakce.“⁴² Dalším důvodem podle Beneše byly důvody hospodářské. Dva roky po uzavření příměří „*nebylo ještě možno, aby státy centrální Evropy náležitě posoudily své hospodářské potřeby, viděly možné tendence své budoucí hospodářské politiky, jasně pochopily vzájemné hospodářské vztahy mezi sebou, zařídily (...). Mimo to politický nacionalism těchto států všude doplňován krajním nacionalismem ekonomickým, který vedl tyto státy většinou k hospodářské výlučnosti, k vlastní izolaci a k postavení vysokých celních šraňků. Všeobecná bída a nedostatek některých surovin a statků nutily je k potřebám, jež znemožňovala vývoz a dovoz. (...) vše nelze řešit jinak, než když pokud možno nejrychleji nastanou normální hospodářské styky mezi státy navzájem se doplňujícími, jež přivodí opět starou hospodářskou a sociální rovnováhu.*“⁴³ V neposlední řadě viděl poslání Malé dohody jako záruku Evropě, že „*dovedeme udržeti politický pořádek, vyvolati nutné hospodářské vztahy a umožniti všeobecnou konsolidaci evropskou. Jest to systém, který bude míti nepoměrně více pružnosti, než by měly jakékoliv jiné útvary rázu konfедераčního nebo jakýkoliv jiný svaz ať politický, ať hospodářský. Cílem naší politiky je utvoření nového politického systému, kde jednotlivé státy mohly by vytvářeti hospodářské a politické svazky ve formě bilaterálních smluv.*“⁴⁴ Vedle těchto tří důvodů, které se staly podklady dohody, nesmíme zapomenout na konkrétní politickou příčinu, a to revizionistické snahy Maďarska. Uzavřené spojenecké smlouvy s příslušnými vojenskými konvencemi dokončily z mezinárodního hlediska právní formování malodohodového bloku.

⁴² BENEŠ, E.: *Problémy nové Evropy*, s. 84.

⁴³ Tamtéž, s. 85.

⁴⁴ Tamtéž, s. 86–87.

3 Malá dohoda – vývoj v letech 1922 – 1933

Poražené státy neustále vyvíjely revizionistické úsilí proti mírovým podmínkám ve smlouvách z let 1919 a 1920. Především Německo se již od počátku 20. let snažilo o vymanění z nerovnoprávné pozice poraženého a podřízeného státu.

3.1 Janovská konference

Ve dnech 10. dubna až 19. května 1922 se konala konference v Janově. Hlavními motivy janovské konference byla rekonstrukce Ruska a navázání kontaktů, dále usnadnění hospodářského styku mezi ostatními evropskými státy a po první světové válce vejít do přímého styku se všemi bývalými nepřátelskými státy a obnovit tak společenství evropských zájmů, s cílem „*odstraniti tím dřívější psychologii válečnou, existující i nyní po válce.*“⁴⁵ Předmětem jednání nebyly mírové smlouvy, a to zejména z důvodu předpokládané obnovy sporů, možné nenávisti a obnovení ideje odvety. Bylo patrné, že se nelze zabývat ani otázkou reparací. Jednání se účastnila řada neutrálních států, v jejichž zájmu bylo nevměšovat se do sporu států poražených. „*Konečně vychází z podstaty politické situace v Evropě vůbec, že velmocí jako je Francie, Anglie a Německo, musí si své spory toho druhu, jako jsou reparace, řešiti především sami.*“⁴⁶ V otázkách Ruska měla konference vypracovat podmínky pro styk se sovětským Ruskem, týkající se především likvidace starých ruských závazků z doby předválečné, metody a postupy rekonstrukce ruského území – přístavy, pomoc v zemědělství, znovuoobnovení činnosti továren a opětovné zapojení Ruska, stejně izolovaného jako bylo Německo, do systému mezinárodních vztahů.

Boj o ruský problém měl dopad na všechny aktuální otázky tehdejší evropské politiky. Hlavními rivaly v jednání se stala Anglie a Francie. Francie od počátku byla proti svolání janovské konference. Podle ní byla konference předčasná a nepřipravená, protože se objevovaly tendence otevřít na konferenci diskuse o otázkách reparací a revizí mírových smluv. Francie také podmiňovala úpravu vztahů k sovětskému Rusku jeho ochotou splácet předválečné a válečné dluhy carské vlády. Naproti tomu Britové si

⁴⁵ BENEŠ, E.: *Problémy nové Evropy*, s. 167.

⁴⁶ Tamtéž, s. 167.

od konference slibovali oživení evropského hospodářství, zejména domácího, a proto byli ochotni ustoupit i sovětskému Rusku v otázkách uznání *de iure* a finanční pomoci.⁴⁷

Důsledkem bylo něco, co nikdo neočekával. Sovětská delegace v průběhu konference vyzvala německou delegaci k uzavření smlouvy o normalizaci vztahů mezi oběma zeměmi. Německo nabídku přijalo a obě země mezi sebou podepsaly německo – ruskou smlouvu, tzv. rapallskou smlouvu, a to 16. dubna 1922. Navázaly tak nejen diplomatické styky, ale také se vzdaly vzájemných válečných náhrad a reparací. Smlouva zapůsobila na Evropu jako blesk z čistého nebe. Vytvořil se prostor pro spolupráci v oblastech, které Německu omezovala Versailleská smlouva a Rusku jeho mezinárodní izolace, tj. vojenské oblasti a v hospodářsko-obchodní oblasti. Mimo to bylo sovětské Rusko další mocností, která odmítala versailleský systém poválečného uspořádání mezinárodních vztahů. V roce 1922 v Berlíně byla tzv. rapallská smlouva ještě umocněna podpisem smlouvy o nepřátelství a neutralitě. Dohodové mocnosti již nadále nemohly jen tak přihlížet k celkové sovětské stabilizaci, která vyústila v ustavení jednotné říše v podobě Svazu sovětských socialistických republiky v prosinci 1922. Postupně jim nezbylo nic jiného než, aby i ony začaly navazovat obchodní a politické vztahy.⁴⁸

Janovská konference měla být jednou z prvních zatěžkávacích zkoušek soudržnosti uskupení MD a Polska, které vzniklo již na začátku ledna 1922, kdy Beneš navrhl Polsku společný budoucí postup na janovské konferenci. Doporučil uspořádat poradu expertů pro hospodářské a finanční otázky a navrhl postupovat společně s polskou vládou. Zároveň se malodohodový spojenci rozhodli přeměnit Malou dohodu v trvalý útvar a pořádat její pravidelné porady.⁴⁹ Ve vztahu k Rusku se dohodli na podpoře hospodářských styků a na neintervenci.⁵⁰

Později se Beneš sešel s ministrem zahraničí Jugoslávie a shodli se na změně dosavadní spojenecké smlouvy ve „...*všeobecnou spojeneckou smlouvu rázu širšího*

⁴⁷ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 228 – již v roce 1921 Británie uzavřela dokonce obchodní smlouvu a prosazovala ukončení jeho hospodářské diskriminace.

⁴⁸ Tamtéž, s. 228–229.

⁴⁹ AMZV, Politické zprávy – Bělehrad 1922, č. 92/22.

⁵⁰ AMZV, Politické zprávy – Bělehrad 1922, č. 128a a AMZV, Telegramy odeslané 1922, č. 279294/22.

a delšího trvání.“⁵¹ Jednání později ohodnotil slovy: „*Upřímnost a loajálnost při této spolupráci osvědčila se úplně se strany všech účastníků. Odcházeli jsme z konference s přáním, aby podobná spolupráce udržela se i v budoucnosti. (...) Všeobecně se konstatovalo, že jedno z aktiv janovské konference bylo právě upevnění a utvrzení mezinárodního politického vlivu Malé Dohody a s ní pracujícího Polska.*“⁵²

Po ukončení janovské konference bylo Benešem a jugoslávskou vládou dohodnuto rozšíření a prodloužení platnosti československo-jugoslávské spojenecké smlouvy, „...*tak, aby se nevztahovala jen na trianonskou mírovou smlouvu, nýbrž na všechny smlouvy společně podepsané (Versailles, Saint-Germain).*“⁵³ Zavázaly se vzájemnou podporou v politických, diplomatických, ale i hospodářských akcích a prodloužením platnosti „*na větší řadu let, mezi 10 a 20 lety.*“⁵⁴ Beneš doporučoval rozšířit vzájemné vztahy tak, aby spojenecká smlouva „... *byla zbavena protimaďarského ostnu a rozšířena na všechny podepsané mírové smlouvy.*“⁵⁵ Obdobná smlouva s Rumunskem byla podepsána až po uplynutí platnosti první spojenecké smlouvy v roce 1923.⁵⁶

Malá dohoda se maďarskou otázkou zabývala po celé období let 1923–1924. Důvodem byly zprávy, že maďarská vláda připravuje formální i neformální podmínky pro zbrojení a ozbrojené akce. Z maďarsko-rumunské hranice byly dokonce hlášeny místní ozbrojené srážky. Jugoslávie požadovala od ČSR dodávky zbrojního materiálu, což přispělo k sjednání nové vojenské konvence uvnitř Malé dohody. O konvenci, která zavazovala ČSR k dodávkám zbraní Jugoslávii, kdyby se ocitla ve válce s Itálií, a Rumunsku v případě jeho války se SSSR, se jednalo na konferenci Malé dohody v Sinaji, 28. – 30. července 1923.⁵⁷ Beneš byl o podpisu konvence namířené proti Maďarsku informován 15. 9. 1923.⁵⁸

Hlavní význam Janovské konference spočívá v tom, že byla prvním mezinárodním projevem politického a hospodářského evropského společenství. Poprvé se sešli vůdčí politikové a společně jednali. Rusko poprvé po své revoluci opět

⁵¹ Tamtéž, č. 279294/22.

⁵² BENEŠ, E.: *Problémy nové Evropy*, s. 188.

⁵³ AMZV, Telegramy odeslané 1922, č. 672687/22.

⁵⁴ Tamtéž, č. 672687/22.

⁵⁵ Tamtéž, č. 672687/22.

⁵⁶ *Zahraniční politika*, 2/1923, s. 1019–1020.

⁵⁷ *Mezinárodní politika*, 2/1923, s. 961–962, 1559, 1560.

⁵⁸ AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1210/23.

vstoupilo do styku s Evropou, navázalo diplomatické a hospodářské styky, čímž do určité míry zmizelo riziko nebezpečí válečných konfliktů. Na konferenci se objevila řada evropských politických otázek: vzájemné spojenecké vztahy, poměr francouzsko-anglicko-italský, vztah Německa k Evropě, poměr Němců s Ruskem. Malá Dohoda se osvědčila jako pevný prvek evropské politiky a obhájila své zájmy.⁵⁹

3.2 Konference v Locarnu

Rapallskou smlouvou Moskva i Berlín prolomily izolaci a opět se začaly vracet do evropského dění. V dubnu 1924 byla předložena Reparační komisy zpráva výboru expertů tzv. Dawesův plán, navrhuující mezinárodní kontrolu německých financí, obnovu německého hospodářství, stabilizační a sanační půjčky. Přesto bylo placení reparací pro Německo nad jeho síly. Následně byl zpracován a předložen v červnu 1929 komisí expertů nový plán tzv. Youngův plán, který byl schválen v září 1929. Německé reparace byly sníženy a splátky byly rozvrženy až do r. 1988. Dále byla zrušena finanční kontrola i reparační orgány. Německo nebylo však schopno dostát ani této úpravě a hrozil mu kolaps. I přes německou žádost o roční odklad splátek – Hooverova moratoria, nebylo Německo schopno obnovit splátkový program. Na přelomu června a července 1932 mezinárodní konference v Lausanne rozhodla o snížení výše reparace, čímž měly být reparace ukončeny. Bohužel Německo ani po nástupu Hitlera své závazky nesplnilo.⁶⁰

Konferenci v Locarnu předcházela jednání o návrzích Německa západní Evropě týkající se zvláštního garančního mírového paktu a dojednání arbitrážních smluv se všemi německými sousedy.

Německo usilovalo o vytvoření bezpečnostního paktu na západě, kterým by garantovalo neporušitelnost západních hranic s Francií a Belgií. Součástí paktu měly být i rozhodčí smlouvy, které by zavazovaly signatáře k řešení případných sporů arbitráží. Mimo jiné, tím Německo chtělo vyřešit situaci na Rýnu, kde byly dosud přítomny spojenecké vojenské jednotky.⁶¹ Také se snažilo uklidnit své východní sousedy tak, aby Francie byla ochotna jednat o rýnském paktu, a zároveň, aby si neuzavřelo možnost

⁵⁹ BENEŠ, E.: *Problémy nové Evropy*, s. 190–192.

⁶⁰ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 231 – 232.

⁶¹ Tamtéž, s. 232.

územních změn na východě. Nakonec chtělo Německo dosáhnout uvolnění kolínské zóny, ale dohodou se Západem si nezmařit spolupráci se Sovětským svazem, která směřovala proti Polsku.⁶² Návrhy se setkaly s kladným přijetím Paříže i Londýna, ale značně znepokojovaly francouzské střeoevropské spojence – Československo a Polsko, kteří vzhledem k neuznání východní hranice Německa požadovali nápravu – garanci východních německých hranic.

V této chvíli se dostává Francie opět do rozporu s Velkou Británií. Británie na rozdíl od Francie, která přislíbila oběma zemím svou podporu, Británie neměla zájem o jakékoli kolektivní závazky, které by garantovaly status quo prostoru na východ od německých hranic, jelikož nebyl předmětem britského zájmu. Britským politikům šlo zejména o tradiční mocenskou rovnováhu sil v Evropě opřenou o Porýní.⁶³

V tomto smyslu byly zaslány Německu dvě noty, první ze dne 16. června a druhá ze dne 24. srpna. V nótách byly uvedeny hlavní zásady možné dohody: „1. Německo a Francie zavážou se respektovati dnešní stav teritoriální, jakož i mírovou smlouvu versailleskou a ujednání ji provádějící, zříkajíce se jakéhokoli postupu násilného nebo válečného navzájem proti sobě; 2. Na rýnskou demilitarisovanou hranici budou se vztahovati i závazky s obou stran o její nedotknutelnosti. Výjimky, podle kterých bylo by možno vojensky hranici tu překročiti, budou přesně stanoveny; 3. Anglie, eventuelně Itálie stane se garantem provádění dojednaných závazků; 4. Německou vstoupí do Svazu Národů a převezme práva i povinnosti členství jeho; 5. Německo uzavře se svými sousedy arbitrážní smlouvy; arbitrážní smlouvy s Československem a Polskem bude moci Francie garantovati.“⁶⁴

Konference ve švýcarském Locarnu se konala od 5. do 16. října 1925 za účasti Francie, Velké Británie, Itálie, Belgie, Německa a částečně také Polska a Československa. Pro zástupce menších států, a především pro Beneše, bylo jejich postavení na konferenci velikým zklamáním. Účast na přímém jednání nebyla automatická a také možnost ovlivnit jednání či výsledky konference se vztahovala spíše k soukromým rozhovorům v kuloárech.⁶⁵ Jak později Stresemann ve svých pamětech poznamenal: „Pánové Beneš a Skrzyński museli sedět ve vedlejší místnosti, dokud jsme

⁶² MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914–1941*, Praha, 1998, s. 100.

⁶³ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 232.

⁶⁴ BENEŠ, E.: *Locarno a Svaz Národů*, s. 11–12.

⁶⁵ DEJMEK, J.: *Edvard Beneš. Politická biografie českého diplomata*, s. 405.

je nepustili dovnitř.“⁶⁶ Konference se tedy stala na jedné straně „znamením pokroku v pacifikaci mezi dosud znesvářenými velmocemi, na straně druhé však antcipoval také jako model pseudokonference v metropoli Bavorska o třináct let později“.⁶⁷ Hlavními osobnostmi určujícími průběh konference, byli ministři zahraničních věcí Francie – Aristide Briand, Německa – Gustav Stresemann a Británie – Austen Chamberlain, který se velice snažil o účast Mussoliniho, protože Itálii považoval za nezbytnou protiváhu Francie. Belgie zastupoval její ministr zahraničních věcí Émile Vandervelde.⁶⁸

Po napínavém jednání bylo docíleno dohody ve všech třech sporných bodech: „Německo upustilo od svého odporu proti vzájemné garancii arbitrážních smluv Francie, Polska a Československa; (...) Německo dále přistoupilo na to, aby arbitrážní smlouvy naše a polská byly identické se smlouvou francouzskou a belgickou a aby byly integrální, tj. aby pokojné vyřizování mezinárodních sporů vztahovalo se na všechny otázky. Konečně Německo se Spojenci dospělo ke kompromisu ohledně čl. 16 Paktu Svazu, aniž podstata článku toho byla nějak dotčena, a tím i otázka jeho vstupu do Svazu Národů byla vyřešena.“⁶⁹

Výsledkem konference byl podpis *Závěrečného protokolu* o tzv. locarnských smlouvách. Ujednány byly: Smlouva mezi Německem, Belgií, Francií, Velkou Británií a Itálií, tzv. garanční rýnský pakt, čtyři arbitrážní smlouvy mezi Německem na jedné a Francií, Belgií, Polskem a Československem na straně druhé, garanční smlouvy Československa a Polska s Francií, a v neposlední řadě kolektivní nota účastnických států konference o čl. 16 Paktu Společnosti národů pro případ vstupu Německa do této mezinárodní organizace.⁷⁰

Arbitrážní smlouvy mezi Německem, Polskem a Československem se nevztahovaly přímo k textu garančního paktu, tzn., že nebyly garantovány ostatními velmocemi. Tuto nerovnoprávnost při zajištění východní hranice „se snažila Francie kompenzovat uzavřením dalších garančních smluv s oběma státy. Tyto smlouvy však byly jen zmíněny v závěrečném protokolu z Locarna, nebyly ale součástí locarnských

⁶⁶ Tamtéž, s. 405.

⁶⁷ Tamtéž, s. 405.

⁶⁸ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 101.

⁶⁹ BENEŠ, E.: *Locarno a Svaz Národů*, s. 13.

⁷⁰ Tamtéž, s. 13–14.

dohod.“⁷¹ ČSR podepsala – podobně jako Polsko – v Locarnu s Francií novou garanční smlouvu, která modifikovala podmínky čs. – francouzské aliance z předcházejícího roku podle pravidel celé soustavy paktů podepsaných v Locarnu.⁷²

Ve svém výkladu o Locarnské konferenci podaný Národním shromáždění 30. října 1925 uvedl, že „*Locarnská ujednání uvádějí poprvé v dějinách mezinárodní politiky evropské, ..., závazek suverénních států nevésti v žádném případě války a řešiti všechny spory smírnou cestou. Smlouvy znamenající tudíž značné zvýšení evropské bezpečnosti (...) znamenají dále beze sporu posilu Svazu Národů. Bylo jasno každému politicky myslícímu člověku, že dosavadní napjatý stav Evropy nemůže trvat příliš dlouho. Německo vstupuje v evropský politický život opět jako plnoprávný a rovnocenný činitel, jako nová velmoc. Je to vytváření nové psychologie evropské, nové rovnováhy evropské, nových mezinárodních poměrů vůbec. Znamená to konečně, že dnešní Rusko musí si to uvědomiti a že bude nuceno chtěj nechtěj definitivně s tím počítat a s Evropou se dohodnouti. Nebude snad dlouho trvati a dojde k druhému Locarnu, kde se celá Evropa dohodne s Ruskem.*“⁷³

Namísto poraženého, reparacemi spoutaného Německa vstupovala do světové politiky mocnost, která směřovala k dalším revizím mírových smluv a tím posilovala revizionistické snahy v ostatních poražených státech. Ve chvíli kdy bylo Německo v roce 1926 přijato za člena Společnosti národů, byl rozdíl mezi vítězem a poraženým ze světové války setřen.⁷⁴

Ve skutečnosti se mezinárodní postavení malodohodových států v důsledku rýnského paktu výrazně zhoršilo. Pro Československo bylo takové sousedství na pováženou a ani Jugoslávie s Rumunskem na tom nebyly lépe. Francouzský vliv ve střední a jihovýchodní Evropě byl oslaben, což nahrávalo Itálii stupňující své úsilí pro získání kontroly nad Podunajím. V této době muselo Polsko i Československo hledat řešení pro bezkonfliktní soužití se stále silnějším Německem, tím měl být tzv. východní pakt – východní Locarno v roce 1934.

⁷¹ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 104.

⁷² AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1061/25.

⁷³ BENEŠ, E.: *Locarno a Svaz Národů*, s. 28 – 30.

⁷⁴ NÁLEVKA, V.: *Světová politika ve 20. století*, s. 62.

3.3 Ženevská odzbrojovací konference

V květnu 1926 zahájila svou činnost komise Společnosti národů, jejímž úkolem bylo připravit konferenci o odzbrojení. Její jednání trvala několik let a nepřinášela téměř žádný výsledek. Tehdejší britský zástupce lord Cecil se na její adresu vyjádřil ironicky poжатou obavou, „že se bude jednat tak dlouho, dokud nás nepotká to neštěstí, že tyto práce přeruší válka.“⁷⁵

Vlastní konference začala až v únoru 1932 v Ženevě za účasti zástupců šesti desítek států, kteří měli projednat zásadu všeobecného odzbrojení, předloženou již ve Wilsonových 14 bodech a v čl. 8 Statutu Společnosti národů. Konferenci ovládly dva hlavní trendy: snaha Francie o upevnění vlastní bezpečnosti, tedy podřízení armád jednotlivých evropských států Společnosti národů, čímž by měla vzniknout jakási evropská armáda a snaha Německa o zrovnoprávnění ve zbrojení.

Již od začátku jednání se vykristalizovaly dvě skupiny mající rozdílné názory na vztahy bezpečnosti a odzbrojení. Francouzský ministr obrany vystoupil s novým plánem zřízení mezinárodní armády při Společnosti národů, vytvořené z armád jednotlivých členských států. Cíle návrhu byly vysvětlovány jako snaha vést případný vojenský útok proti státu, který by porušil mír. Britský návrh žádal konkrétní zákaz těžkého dělostřelectva, úplné zničení ponorek a vytvoření stálé odzbrojovací komise. Američané prakticky až do Hooveryho návrhu z léta 1932 neměli koncepční odzbrojovací plán. Jejich návrhy byli velmi podobné plánům, které přednesla Velká Británie. Itálie patřila mezi velmoci, které žádali radikální odzbrojení. Hlásala zásadu rovnoprávnosti všech států a vyrovnání počtu vojenských sil na co nejnižší míru. Německá koncepce hlásala zásadu, že problém odzbrojení je třeba řešit na základě stejných práv a rovnosti v bezpečnosti pro všechny národy. Principem sovětského návrhu bylo všeobecné a úplné odzbrojení, který ostatní delegace, vyjma Turecka, odmítly. Po jeho odmítnutí začalo Rusko podporovat návrh britský, přičemž si zachovalo volnost k předkládání dalších návrhů a doplňků. Postoj velmocí vycházel z jejich politicko – mocenských zájmů. Odzbrojení se jako vojensko – technický problém stával nástrojem velmocenských ambicí jednotlivých států.⁷⁶ Beneš ve svém expozi z 23. března 1932 konstatoval: „*Takto na odzbrojovacie konferencii sa*

⁷⁵ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 235.

⁷⁶ BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: *Európa na prelome*, s. 120 – 124.

*za problémy zdanlivo technicko – vojenskými skrývajú všetky otázky dnešnej svetovej politiky, všetky aktuálne politické spory medzi veľmocami a skupinami štátov a všetky nádeje a obavy vyplývajúce z dnešnej ťažkej situácie v Európe a vo svete.*⁷⁷ Odzbrojovací konference se stala v roce 1932 prvořadou politickou událostí v Evropě, kdy se v řešení problému odzbrojení projevovali konkrétní cíle zahraniční politiky jednotlivých států.

Versailleská smlouva, především její V. část týkající se vojenských klauzulí, degradovala Německo na druhořadou evropskou velmoc. Na jejím základě muselo snížit počet vojáků, rozpustit generální štáb, zrušit vojenskou brannou povinnost a zavést systém dobrovolníků. Došlo k omezení, ale ne ke zničení německého vojenského potenciálu. Německo nikdy neuskutečnilo odzbrojení podle článků mírové dohody a po celých dvacet let tajně zbrojilo. Jeho návrhy v Přípravné komisy vycházely ze zásady: Německo odzbrojilo a ostatní velmoci jej musely následovat, protože se zavázaly čl. 8 Paktu Společnosti národů redukovat zbrojení. Pokud by se tak nestalo, Německo by nabylo právo na znovuvyzbrojení. Z těchto důvodů byly německé návrhy tak radikální a není těžké dokázat správnost a logiku těchto tvrzení. Ve Společnosti národů mohli být pouze rovnoprávní členové, mezi kterými nesměla být diskriminace. Německo požadovalo Gleichberechtigung⁷⁸, přičemž faktické zrovnoprávnění v jednotlivých etapách by bylo předmětem dalších jednání. Francouzi odmítali ustoupit od svých požadavků, vycházeli ze skutečnosti, že Německo v poslední době tajně zbrojí. Jejich návrh přednesený na konferenci byl čistě demonstrativní a samotní Francouzi nevěřili, že se jej podaří realizovat. Kromě spojenců nevyvolal návrh žádné nadšení, a to zejména z důvodů, přílišného francouzského zájmu o upevnění svých pozic v Evropě.⁷⁹ Přesto přijetí německých požadavků zablokovali a Německo oznámilo, že se budou podílet jednání na konferenci teprve tehdy, až bude německý nárok uznán. Po zásahu USA do jednání – návrh prezidenta Hoovera na snížení všech druhů armád o jednu třetinu – začalo Německo i Itálie vyhrožovat opuštěním konference. Na konci roku 1932 se Britům podařilo přesvědčit Němce k návratu na konferenci, a to příslibem, že rovnoprávnost získají. Pod jejich tlakem

⁷⁷ Tamtéž, s. 124.

⁷⁸ Rovnost různých subjektů v určitém právním systému – dostupné na <http://de.wikipedia.org/wiki/Gleichberechtigung>, (ověřeno 26. ledna 2012).

⁷⁹ BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: *Európa na prelome*, s. 126 – 127.

nakonec Francie ustoupila a dne 11. prosince 1932 kontrasignovala prohlášení o rovnoprávnosti ve zbrojení Německu a ostatním státům, které byly mírovými smlouvami odzbrojeny.⁸⁰

Toto rozhodnutí v podobě rezoluce mělo zásadní dopad na politický i bezpečnostní vývoj evropského kontinentu. Malé a střední státy tak byly postaveny do nové situace, ve které poválečné jistoty byly opětovně otřeseny.

Mezitím se v Německu dostal k moci Adolf Hitler a svým směřováním zahraniční politiky nenechal nikoho na pochybách, že nepřistoupí na jakékoli odzbrojení. „*Vývoj v Německu pokládají všichni za nebezpečný, a sblížení nastalo také z obavy z vývoje v Německu, z jeho diktatury a jeho nacionalistické psychologie. ... rovnoprávnosti se mu (Německu) nedostane, leda pod podmínkou definitivního závazku, že se nikdy neuchýlí k válce, že nebude zbrojit a že rovnost faktickou dostane po etapách.*“⁸¹

V březnu 1933 Britové předložili prostřednictvím britského premiéra Ramsay Mac Donalda konferenci další návrh, který navrhoval „*zvýšení počtu stavu německé armády, redukci stavu vojsk ostatních zemí kompenzoval použitím válečné techniky.*“⁸² Tento plán ale Německo odmítlo, v zemi již plně vládl nacistický režim, který odmítal být v této oblasti dál svazován jakýmkoli omezeními. Hitler návrh považoval za „dále diskriminující Německo“ a v říjnu 1933 jej využil jako záminku pro opuštění odzbrojovací konference a následnému vystoupení ze Společnosti národů.

3.4 Vznik organizačního paktu Malé dohody

Politický vývoj v Evropě na počátku 30. let významně ovlivňoval koncepcie zahraniční politiky malých států. Při řešení důležitých problémů v letech 1931 – 1933 nechávali velmoci malým státům jen malý prostor pro vlastní iniciativu. Na konferenci v Lausanne měli roli statistů a řešení otázky východních reparací, které se sice občas objevily na jednáních, záviselo na osudu německé schopnosti je splácet. O něco větší práva a možnosti, zasahovat do průběhu jednání, měly malé státy na odzbrojovací konferenci. Státy Malé dohody začaly vzájemné konzultace ještě před zahájením

⁸⁰ Tamtéž, s. 128 – 129.

⁸¹ AMZV, Telegramy došlé 1932, č. 582/32.

⁸² VESELÝ Z., *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 235 – 236.

konference. Výsledkem byla dohoda o přípravě materiálu o vojenské politice sousedních států a o společném nepřistoupení na rozsáhlejší redukci zbrojení. Složitá politická situace a stupňující se napětí v mezinárodních vztazích se stalo iniciátorem dalšího upevnění Malé dohody. Praha soustředila svou pozornost na německou vnitropolitickou scénu, a na upevňující se vzájemné vztahy Říma a Berlína. Beneš zdůrazňoval: „*Pokiaľ ide o vzťah Nemecka a Talianska, je možné predpokladať, že došlo medzi nimi k dohode a táto okolnosť bola jedným z dôvodov pre vytvorenie Organizačného paktu.*“⁸³ Konkrétní návrh přednesl Beneš na zasedání Malé dohody ve dnech 18. – 19. prosince 1932 v Bělehradě. Vycházel z myšlenky dalšího rozpracování statutu Malé dohody, který byl přijat v roce 1930, a navrhl vytvoření stálých orgánů podle vzoru Společnosti národů, tj. Radu a Sekretariát Malé dohody. „*Statut MD znamená vytvořiti na cestě organizační z Malé dohody skutečnou jednotu, takže mezinárodně se bude jednati o novou jednotku mezinárodní politiky.*“⁸⁴

K definitivní dohodě o Organizačním paktu došlo na jednání v Ženevě 14. až 16. února 1933. Až na výhrady zástupce Rumunska probíhala jednání v přátelském duchu. Titulescu měl výhrady ke změně názvu Malé dohody, pětiletému funkčnímu období předsednictví v Radě, žádal umístění sekretariátu do Ženevy apod. Rozpory se podařilo odstranit vzájemným kompromisem a malodohodové státy se shodly na zásadách Organizačního statutu.

V preambuli paktu se zdůrazňovala snaha o udržování i organizování míru v Evropě a posílení hospodářských styků se všemi státy bez rozdílu, především se státy střední Evropy. Dle čl. 1 byla zřízena Stálá rada států Malé dohody jako orgán řídící společnou politiku tří států. Nejdůležitější čl. 6 určoval: „*Jakákoli politická smlouva jednoho každého státu Malé dohody, jakýkoli jednostranný akt, který mění nynější politické postavení jednoho ze států Malé dohody vůči některému státu třetímu, jakož i každá hospodářská dohoda s důležitými politickými důsledky bude příště potřebovat jednohlasného souhlasu Rady Malé dohody.*“⁸⁵ Dále byla zřízena Hospodářská rada států Malé dohody a Sekretariát.⁸⁶

⁸³ BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: *Európa na prelome*, s. 232.

⁸⁴ AMZV, Telegramy došlé 1933, č. 8889/33.

⁸⁵ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 269.

⁸⁶ AMZV, Telegramy došlé 1933, č. 8889/33.

V telegrafické zprávě Beneš ministerstvu zahraničních věcí ČSR uvedl, že cílem této reorganizace, „*kteřá bude mít, jak je patrné, veliký politický význam a vliv na mezinárodní politiku v Evropě, jest: sjednotiti trvale malodohodové státy v jejich politické spolupráci. Jednou pro vždy zameziti všechny pokusy o vzbuzení rozporů mezi malodohodovými státy a položití základ definitivní organizace Střední Evropy. Dáti této nové formaci definitivní místo v evropské politice vedle druhých států, zejména vedle velmocí, vzhledem, kterým se tu zdůrazňuje větší pevnost a nezávislost, a to zejména ve věcech Střední Evropy.*“⁸⁷ V praktické politice tyto zásady znamenali sjednocení politiky Malé dohody vůči ostatním státům, zejména pak ve vztahu k velmocím.

Organizační pakt Malé dohody měl vytvořit podmínky pro rozhodující postavení malodohodových států ve střední Evropě a zabránit pronikání německého a italského vlivu do tohoto prostoru. Nový status měl v určitém smyslu přetvořit tuto organizaci na velmoc, která by získala na mezinárodním poli při jednáních s ostatními mocnostmi autoritu a vytvořit podmínky pro oslabení závislosti Malé dohody na politice velmocí. Upevnění pozice Malé dohody bylo odpovědí na revizionistické snahy válkou poražených evropských států a na pokusy Maďarska o znovuvyzbrojování armády. Organizační pakt měl být prevencí proti všem možnostem, vyplývajícím z výsledků odzbrojovací konference i špatné hospodářské a finanční situace v Evropě.⁸⁸

Na přípravném zasedání Stálé rady MD, které se konalo v Praze ve dnech 30. – 31. května 1933, bylo zveřejněno prohlášení, které mělo definovat cíle a politiku tohoto uskupení. MD v prohlášení ujistila, že ani po uzavření Organizačního paktu nepředstavuje hrozbu pro žádného z jejích sousedů a nemá zájem vstoupit s jakýmkoliv evropským státem do jakéhokoli politického či vojenského konfliktu. Nadále hodlá vykonávat všechny dosavadní mezinárodní závazky, zejména sloužit k udržení míru a stability v prostoru střední a jihovýchodní Evropy. Zároveň byla deklarována otevřenost MD pro případné zájemce o členství, pokud naplní její kritéria a budou konstruktivně přispívat ke spolupráci – zejména ke spolupráci s Rakouskem, Maďarskem, ale i s Polskem.⁸⁹

⁸⁷ AMZV, Telegramy došlé 1933, č. 8889/33.

⁸⁸ BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: *Európa na prelome*, s. 236 – 237.

⁸⁹ AMZV, Praha 1933 a dále BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: *Európa na prelome*, s. 237.

Negativní ozvěna na uzavření Organizačního paktu MD na sebe nenechala dlouho čekat. Německo si uvědomovalo ohrožení svých mocenských ambicí v tomto prostoru. Podobně i v Maďarsku a Itálii se proti Malé dohodě rozjela útočná kampaň.

4 Středoevropské integrační projekty mající vliv na Malou dohodu

Součástí snah o řešení problémů poválečného vývoje byly projekty o integraci Evropy.

4.1 Evropská federální unie

Nejvýznamnějším integračním pokusem byl tzv. Briandův plán na ustavení Spojených států evropských. Francouzský ministr zahraničí svůj koncept poprvé přednesl v roce 1929 na zasedání Rady Společnosti národů v Madridu. O měsíc později jej upřesnil na konferenci v Paříži a oficiálně jej představil na půdě Společnosti národů v Ženevě. Hlavními aktéry tohoto projektu měly být Francie, Německo a Velká Británie. Vyslovil se pro vytvoření federálního svazku evropských zemí, který by byl jednak svazkem ekonomickým, ale také politickým i sociálním. Představitelům evropských zemí byl v písemné podobě předložen v květnu 1930. Projektu velmi uškodilo, že byl mnohými vnímán jako obranný krok Francie před případnou německou hrozbou a zároveň jako projev francouzské mocenské zahraniční politiky.⁹⁰

Negativní reakce evropských států na sebe nenechaly dlouho čekat. Britové byly velmi skeptičtí, Německo a Itálie měly řadu výhrad a připomínek. Plán plně podpořili jen středoevropští spojenci Francie, pobaltské státy, Norsko a Švédsko. Menší a malé evropské státy i přes svou deklarovanou podporu reagovaly vyhýbavě. Edvard Beneš, pokládáný za frankofilního politika, prohlásil na zasedání Společnosti národů, že realizace Briandova plánu bude „*dlouhá práce, která se uskuteční postupně krok za krokem (...) jsouc ovocem neustálých a trpělivých prací celých desítek let...*“⁹¹ Beneš sice francouzský projekt ve svém vystoupení v zahraničním výboru parlamentu podpořil, ale neskrýval své kritické výhrady, týkající se neúčasti Velké Británie a nepřizvání Ruska.⁹² V cirkulární telegrafické zprávě E. Beneše, týkající se výsledků konference Malé dohody ve Štrbu bylo mimo jiné dohodnuto „... *Bylo rozhodnuto,*

⁹⁰ HORČIČKA, V.: *Dějiny evropské integrace I.*, Praha 2005, s. 29.

⁹¹ Zahraniční politika 8/1929, s. 1250.

⁹² Zahraniční výbor, III, krab. 115, č. 7, č. 5/3, zápis ze dne 22. 5. 1930.

že každý stát Malé dohody odpoví (na memorandum)vlastní nótou jen zcela stručně: přijme zásadu roční konference evropské konference evropských států a zřízení studijního orgánu. V hospodářských věcech konstatováno, že musí dojít v Evropě k reorganizaci, a že státy Malé dohody snáze mohou začít mezi sebou, nežli velké státy. Nejprve by se dohodla Jugoslávie s Rumunskem a pak oba státy zemědělské s Republikou Československou jako se státem průmyslově zemědělským. Tím by Malá dohoda nutila Maďarsko, Rakousko i některé jiné státy balkánské, aby postupovaly obdobně a na konec politicky nestavěly se proti malodohodovému systému ve Střední Evropě.“⁹³ Tento bod je zjevnou reakcí na hrozbu nové politické uspořádání ve střední a jihovýchodní Evropě, mající původ ve zhoršené hospodářské situaci agrárních zemí pod vlivem světové hospodářské krize. Vznikal agrární blok, který oslaboval jednotu Malé dohody tím, že sbližoval partnery ČSR v Malé dohodě s Polskem a Maďarskem.⁹⁴

Francie se ještě pokusila projekt upravit, ale nakonec se ho úplně vzdala, a to ještě před Briandovou smrtí v březnu 1932. Z nešťastného projektu zbyla pouze Studijní skupina pro evropskou Unii při Společnosti národů.⁹⁵

4.2 Rakousko – německá celní unie

Bleskem z čistého nebe pro Evropu byla zpráva o projektování celní unie mezi Německem a Rakouskem. Počátkem března 1931 ve Vídni německý ministr zahraničí J. Curtius a jeho rakouský kolega J. Schober podepsali tzv. směrnici o německo – rakouském celním sjednocení. Němečtí představitelé považovali celní unii jako protiváhu agrárnímu bloku a počátek budoucího hospodářského a politického tažení Německa do střední a jihovýchodní Evropy. Československá diplomacie se o tajném projektu dozvěděla poprvé 13. března.⁹⁶

ČSR zaujala k připravované celní unii kritický postoj: „*Pokládáme za pochybenou věc i formu. Věcně proto, že regionální dohodu středoevropskou nelze začít dělat mezi Vídní a Berlínem, a dokonce bez vědomí ostatních a proti nim. V podstatě je to koncepce předválečné Mitteleuropy a forma, kterou tomu dají to má jen zakrýt. Je to příprava celní unie s Rakouskem a prakticky „Anšlusu“.* Plán připojení

⁹³ AMZV, Telegramy odeslané 1930, č. 320 – 338/30.

⁹⁴ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938*, s. 115.

⁹⁵ HORČÍČKA, V.: *Dějiny evropské integrace I.*, s. 29.

⁹⁶ AMZV, Politické zprávy, Vídeň 1931- Dopis tehdejšího vyslance ve Vídni H. Vařečky.

*dalších členů Maďarska, Jihoslávie a Rumunska má jen obkroužiti Československo a tím přinutiti nás k témuž. My jsme pokládáni za jednu z hlavních překážek, hlavně z důvodu politických.“*⁹⁷ Následně E. Beneš rozeslal některým vyslanectvím ČSR telegram, kterým navrhoval malodohodovým partnerům aktivní společný postup: *„zaujmouti hned stanovisko krajně rezervované, říci to veřejně a konstatovati, že Malá dohoda po vzájemném dohovoru zaujme stanovisko společné“.*⁹⁸ Od ostatních členů žádal stanovisko, a proto k této věci připojil své mínění: *„Já sám soudím, že odvolání se na ženevský sanační protokol z r. 1922 stačí, abychom ne od Německa, nýbrž od Rakouska žádali prostě totéž, co dá Německu, čímž přivedeme celou věc ad absurdum. Rakousko je k tomu protokolem zavázáno. Konečně abychom konstatovali, že prostě k věci, která s námi dohodována nebyla, nemůžeme dáti zatím souhlas. Přirozeně, že by tentýž postup musel býti sjednán také s Francií, pokud možno i s Polskem, s Itálií a Anglií. Já sám se věci neobávám a jsem přesvědčen, že budeme-li pevní a klidní, věc uvedeme na správnou kolej. Musíme dále mít svůj plán, tj. pracovat na hospodářské jednotě Malé dohody, jinak nátlaku hospodářské síly Německa neodoláme. Po té stránce Jihoslávie a Rumunsko musí si uvědomit i pro sebe nebezpečí, které na ně číhá. V jednotné Evropě s Francií, Belgií a Polskem být můžeme, v Mitteleuropě bez nich nikoli.“*⁹⁹ Můžeme tedy konstatovat, že Beneš v připravované celní unii jasně viděl hrozící nebezpečí.

Zprávy československých vyslanců v Bělehradě i Bukurešti vypovídaly o opačném postoji partnerů ČSR, kteří neviděli v celní unii žádnou hrozbu a nehodlaly se proto v odporu angažovat. Naopak doufali, že jim přinese hospodářské výhody. Z Bukurešti vyslanec Rudolf Künzla-Jizerský zaslal telegram, ve kterém píše: *„Král jako většina Rumunů posuzuje věc nepoliticky. Je si sice vědom potíží, počítá však, že dohoda přinese Rumunsku užitek preferencemi s odběrem zemědělských výrobků... Politické stránky věci dbá ve vládě jedině Gheorge Mironescu, ostatní ministři jsou skoro všichni nespolehliví. Závisí vše na stanovisku velmocí. Zvláštní blahovůli k nám nemůžeme od Rumunů očekávat.“*¹⁰⁰ Ani z Bělehradu nebyly zprávy pro ČSR o nic

⁹⁷ AMZV, Telegramy odeslané 1931, č. 92 – 109/31.

⁹⁸ AMZV, Telegramy odeslané 1931, č. 112 – 121/31.

⁹⁹ Tamtéž, č. 112 – 121/31.

¹⁰⁰ AMZV, Telegramy došlé 1931, č. 206/31 z 27. 3. 1931.

lepší. Jugoslávie vzhledem k těžkostem při hospodářském vyjednávání z ČSR zachovává vůči celní unii zdrženlivost.¹⁰¹

Beneš se nevzdával. Především usiloval o zmaření celního projektu, ale zároveň se pokusil vypracovat svůj projekt, který by preferoval zejména československé zájmy. Jediným spojencem, se kterým mohl počítat, byla Francie. Plán měl být takový, aby čelil německému, aby uspokojil malodohodové spojence a aby nezpůsobil újmu československým zemědělcům.¹⁰² Vypracovaný návrh obsahoval tyto zásady: „*Středoevropské země, vyvážející zemědělské produkty do zahraničí, měly dostat na své přebytky preference; Státy průmyslové naproti tomu neměly žádat preference průmyslové, takže by všechny v zemích zemědělských měly stejným způsobem klauzuli o nejvyšších výhodách.*“¹⁰³ Hlavním cílem měla být likvidace vlivu Německa na jihovýchodě Evropy. Dne 4. dubna 1931 byl návrh předán Francii, která československý podnět přijala. Na jeho základě byl vypracován francouzský plán obsahující návrhy řešení hospodářských problémů ve středoevropském prostoru. Francie sice akceptovala myšlenku zemědělských preferencí, ale oproti československému projektu navrhovala, aby za zemědělské preference poskytly průmyslovým státům celní koncese. Kromě toho požadovala jednostranné preference pro rakouské výrobky. Na konferenci Malé dohody v Bukurešti ve dnech 3. – 5. května 1931 byly projednávány obě koncepce. Francouzský plán byl velmi kritizován, zejména návrh na snížení cel agrárních států. Po vynaloženém úsilí se Benešovi podařilo získat oba malodohodové spojence pro přijetí svého projektu a dosáhnout jednotného postupu Malé dohody proti celní unii.¹⁰⁴ Konference dospěla k naprosto jednotnému a přesnému usnesení: „*Ve věci celní unie sdílí všechny tři státy stanovisko, že mezinárodně právně a politicky je věc pro nás nepřijatelná, že znamená porušení závazků a že je to německý pokus o ofenzivu, proti které se máme všichni jednotně postavit. Bude tudíž náš postup v Ženevě společný a jednotný, přičemž přirozeně stát náš, jehož se to týká nejvíce, bude na prvním místě nucen býti mluvčím v této věci. ... Pro Ženevu předpokládám, že věci právní půjde se do Haagu, ve věci politické bude se trvat na nebezpečnosti celého plánu pro evropskou situaci a po stránce hospodářské se*

¹⁰¹ AMZV, Telegramy došlé 1931, č. 207/31 z 28. 2. 1931.

¹⁰² GAJANOVÁ, A.: *ČSR a středoevropská politika velmocí*, s. 281.

¹⁰³ Tamtéž, s. 282 – 283.

¹⁰⁴ GAJANOVÁ, A.: *ČSR a středoevropská politika velmocí*, s. 283 – 284.

věc vylikviduje řešením evropským...“¹⁰⁵ Malodohodový partneři žádali, aby byl v Ženevě „bezodkladně usnesen princip zemědělských preferencí a aby se pak přešlo ke konkrétnímu jednání s jednotlivými státy.“¹⁰⁶ Beneš získal kýženou podporu a mohl v radě Společnosti národů, zasedající koncem května 1931, důrazně vystupovat proti německo-rakouské celní unii.

Rada Společnosti národů zasedala ve dnech 18. – 19. května 1931. Výsledek jednání bylo pro Německo i Rakousko negativnější než se dalo vůbec očekávat. Oba státy svorně tvrdily, že otázka celní Unie má pouze právní stránku, ale ostatní státy zdůraznily, že otázka má také stránku politickou i hospodářskou. Během jednání v Ženevě se Rakousko dostává do katastrofální finanční situace. Naléhavě potřebovalo finanční pomoc od Francie, která využila svého postavení k nátlaku na rakouský ústup z projektu celní unie. Rakouský vicekancléř posléze prohlásil, že: „už nelze pomýšlet na uskutečnění plánu celní unie, a to ani tehdy kdyby rozhodnutí (...) bylo příznivé.“¹⁰⁷ Krize otřásla i německými bankami. Británie byla událostmi v Německu velmi znepokojena – poskytovala Německu krátkodobé půjčky na vysoký úrok a splátky začaly být pokračující krizí ohrožené. Francie měla peníze, ale oběma zemím poskytnout půjčku odmítla. Svůj souhlas vázala na řadu podmínek: „zejména na uznání nepromlčitelného práva Francie na reparační a také na odmítnutí plánu celní unie“.¹⁰⁸ V polovině července hrozilo Německu naprosté zhroucení, a proto zahájilo vyjednávání o úvěr. Francie kladla podmínky, na které Německo odmítalo přistoupit, Británie i USA německý nátlak odmítly. Důsledkem bylo zřeknutí se obou států projektu celní unie.

4.3 Plán A. Tardieua

Hospodářské a finanční problémy nesužovaly pouze Rakousko a Maďarsko, ale rozšiřovala se do všech podunajských států. Iniciativu opět převzala Francie, která předložila memorandum francouzské vlády, nazvané podle tehdejšího ministra zahraničních věcí André Tardieua, tzv. Tardieův plán, o střeoevropské spolupráci s Maďarskem a Rakouskem, na němž se velmi aktivně podílel také Beneš.

¹⁰⁵ AMZV, Telegramy odeslané 1931, č. 322 – 341/31.

¹⁰⁶ Tamtéž, č. 322 – 341/31.

¹⁰⁷ GAJANOVÁ, A.: *ČSR a střeoevropská politika velmocí*, s. 285.

¹⁰⁸ GAJANOVÁ, A.: *ČSR a střeoevropská politika velmocí*, s. 286 – 287.

Hlavním cílem bylo „zmarit' ďalšie anšlusové plány Nemecka, eliminovať nebezpečne narastajúci hospodársky vplyv Nemecka a Talianska u francúzskych spojencov a tým vlastne zachrániť francúzsky spojenecký systém.“¹⁰⁹ Projekt předpokládal „zásady užší hospodářské spolupráce pěti středoevropských států (Československo, Jugoslávie, Maďarsko, Rakousko a Rumunsko) při podmínce, že se v tomto prostoru nebudou jednostranně angažovat velmoci. Teprve po vytvoření širšího středoevropského ekonomického prostoru měly velmoci zajistit pro toto seskupení preference pro vývoz agrárních produktů.“¹¹⁰

Ve zprávách o jednání velmocí o středoevropské spolupráci v Ženevě Beneš oznámil, že memorandum předložené Anglii, Itálii i Německu „respektuje mé stanovisko, že musíme napřed mluvit mezi sebou a že si nic nedáme vnutit. Odmítl jsem totiž zásadně všechny pokusy vycházející z Vídně svolat nějakou konferenci do Ženevy nebo dát celou otázku komitétu Společnosti Národů. Pokud se malodohodové státy nedohodnou o všech podrobnostech a my doma nebudeme mít ve všech otázkách plné jednoty a celý postup smluven, odmítám jakékoli formální jednání. ... Postupujeme tak, abychom ochránili jednak své hospodářské a průmyslové postavení v centrální Evropě, jednak své zemědělství a abychom si nepřivodili hospodářský konflikt jak s Německem, tak s Itálií.“¹¹¹

Reakce jednotlivých středoevropských států k navrženému projektu byly rozdílné a limitované mnohými faktory. Z pohledu politického byl projekt malodohodovými spojenci hodnocen pozitivně – viděli v něm oporu proti státům usilujícím o změnu politického *status quo*, ale z pohledu hospodářského podle jejich vyjádření nedostatečně řešil hospodářské problémy středoevropského prostoru. Itálie zaslala odmítavé stanovisko s tím, že je třeba podpořit Rakousko a Maďarsko a dále se nehodlala vzdát vlivu v těchto dvou zemích a celkově ve střední Evropě. Německo svou odpovědí sledovalo stejné zájmy jako Itálie – pomoc zejména Rakousku a Maďarsku a v druhé řadě pro Rumunsko, Jugoslávii a Bulharsko; o Československu se německá odpověď nezmiňovala. Britové si zachovali obvyklou zdrženlivost, a i přes počáteční

¹⁰⁹ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 20.

¹¹⁰ DEJMEK, J.: *E. Beneš - cirkulární telegramy 1920-1935*, s. 182.

¹¹¹ Telegrafická zpráva K. Krofty ze dne 6. března 1932 a AMZV, Telegramy odeslané 1932, č. 48 – 771/32.

souhlas plán nakonec odmítli.¹¹² Beneš ve svém telegramu z 9. dubna 1932 napsal, že „naše vláda byla připravena na to, že Německo a Itálie plán Tardieuův v Londýně znemožní. Itálie jej chtěla znemožnit procedurou, Německo proti plánem, který byl namířen proti nám a měl nás izolovat. ČSR nemá na další akci zájmu; preference jednostranné pro rakouský průmysl podle návrhu Německa nepřipustí, s preferencemi zemědělskými souhlasí pod podmínkou, že platí i pro ČSR.“¹¹³ Konference velmocí v Londýně potvrdila francouzskou izolaci, Beneš neměl na další akci zájem a tím plán A. Tardieua ztroskotat.

Neúspěch Tardieuova plánu znamenalo politickou prohru pro Francii i pro Československo. Jednání ukázala, že ve skutečnosti velmocem nešlo o situaci malých států, ale jen o mocensko – politické uplatnění ve středoevropském prostoru. Přímým důsledkem neúspěchu byl intenzivnější hospodářský průnik Německa a Itálie do střední a jihovýchodní Evropy.

4.4 Malá dohoda a Pakt čtyř

Stejně jako Německo byla Itálie dalším státem usilující o revizi dosavadního systému mezinárodních vztahů. Snažila se o posílení svého vlivu a hodlala se tak stát rovnocenným partnerem Velké Británie i Francie, kterým navrhla počátkem března 1933 vytvoření jakéhosi direktoria, které jako konzultativní a koordinační centrum mělo nezávisle na Společnosti národů rozhodovat o otázkách mezinárodního vývoje.

Mussoliniho plán našel oporu především v Německu, kterému měla být umožněna rovnost ve zbrojení, a velmocenskou arbitráží mělo dojít k revizi mírových smluv.

Více méně šlo o dřívější plány o rozdělení sfér vlivu v Evropě, nyní poněkud umírněnější a změněné. V návrhu „Paktu čtyř“, čl. I „formuloval zásadu velmocenského direktoria v Európe, ktorému sa „v záujme udržania mieru“ mali podriadiť ostatné štáty a čl. II nastoloval otázku teritoriálnej revízie mierových zmlúv, ktorá svojím rozsahom a ďalekosiahlymi dôsledkami nemala obdoby od skončenia vojny.“¹¹⁴ Vedle toho předpokládal další spolupráci v oblasti odzbrojování, rovnoprávnosti

¹¹² GAJANOVÁ, A.: *ČSR a středoevropská politika velmocí*, s. 294 – 296.

¹¹³ AMZV, Telegramy odeslané 1932, č. 91114/32.

¹¹⁴ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 47 – 48.

ve věcech zbrojení pro Rakousko, Německo, Maďarsko a Bulharsko a spolupráci hospodářskou. Projekt předával řízení evropské politiky do rukou velmocí a snažil se o vyřazení Společnosti národů ze hry.¹¹⁵

Beneš 21. března 1933 zaslal telegrafickou zprávu, týkající se aktuální politiky Velké Británie, Francie a Itálie k projektu „Pakt čtyř“, ve které napsal, že *„Anglie nechce jíti tak daleko jako Mussolini, který by chtěl vyloučit Společnost národů i malé státy jsa proti demokracii vnitřní i mezinárodní. MacDonalld ovšem ví, že to nejde, že to Francie nepřijme. Já jsem v Ženevě vyložil, že italská forma spolupráce velmocí je pro nás a jistě také v Paříži nepřijatelná. Proto pracoval, aby názory Mussoliniho zmírnil a učinil přijatelnými Francii. Myslím, že jde o prostě o to, přiměti Francii, aby po dobrém odzbrojila a dala Itálii a částečně Německu koncese tam, kde nechtěla dosud ustoupiti jejich hrozbám. Mussolini i MacDonalld jsou názoru, že by to šlo cestou smírné kooperace čtyř velmocí. Francie se bude proti politice s takovými cíli brániti. Bude jistě jednati s Anglií, dá se však čekati, že k dohodě, kterou by se střetla kooperace s Malou dohodou, Společnost národů a malými státy nepřipustí. Je to jistě nebezpečí pro Francii a menší státy vůbec a zejména pro Společnost národů. ... Události tyto budou míti ostatně za následek, že malodohodové státy budou s větší energií pracovati k naprosté solidaritě a pevnému sjednocení. Cílem všech těchto pokusů je nakonec zeslabení francouzské posice v Evropě, dotčení nás a revise dalších klausulí mírových smluv a vytvoření na evropském kontinentě nových konstelací.“*¹¹⁶

Francouzská vláda proti původnímu Mussoliniho návrhu podala protinávrh, britská vláda navrhla jeho menší změny, jen německá vláda s ním souhlasila a žádala naopak další zesílení italského návrhu, a to především v otázce odzbrojení.

Není divu, že příprava „Paktu čtyř“ vyvolala u malých evropských států, zejména Malé dohody značné znepokojení. Nejvíce pobouřena byla Jugoslávie, pro kterou na rozdíl od Československa a Rumunska bylo rozhodující, že hlavním iniciátorem paktu je Itálie, která byla jejím hlavním nepřítelem. Malodohodový spojenci se snažili dokázat, že velmocenské direktorium je nedemokratická a násilná forma, která nemůže zabezpečit mír v Evropě, ale naopak, bude spíše plodit další konflikty

¹¹⁵ Mezinárodní politika 1933, s. 396 – 397.

¹¹⁶ AMZV, Telegramy došlé 1933, č. 211, 212, 219221/33.

a anarchii mezi státy a národy.¹¹⁷ Jejich první reakcí bylo komuniké uveřejněné 25. března 1933, v němž zformulovali svá negativní stanoviska k myšlence direktoria a k otázkám teritoriální revize. Kategoricky odmítali poručnictví velmocí a jejich hegemonní postavení v Evropě. Stálá rada vyslovila politování také nad tím, že v rozhovorech byla zdůrazňována revizionistická otázka.¹¹⁸ Malá dohoda zintenzivnila svou diplomatickou činnost, jejímž hlavním představitelem byl rumunský ministr zahraničních věcí Titulescu. Francouzské vládě dokazoval, že direktorium poškodí nejen Malou dohodu, ale i Francii a naznačoval, že pokud Francie opustí své malodohodové partnery, ti si budou hledat ochranu jinde. Francouzská vláda byla nerozhodná a nejednotná. Titulescu sice nedosáhl francouzského odmítnutí „paktu čtyř“, ale alespoň se mu „dostalo ujištění, že Francie ani při kooperaci s velmocemi neporuší své závazky vůči Malé dohodě“¹¹⁹, a v den podpisu Paktu čtyř dne 7. června 1933 francouzská vláda poslala malodohodovým vládám garanční listy.

Za této změněné situace se sešla Stálá rada Malé dohody ve dnech 30. května – 1. června 1933 v Praze. Zhodnotila celý průběh jednání o Paktu čtyř a rozhodla upravit své prohlášení z 25. března. Podle jejího názoru „byly záruky, kterých se Malé dohodě dostalo od Francie a dalších signatářů paktu čtyř, dostatečným důvodem, aby své výhrady stáhla.“¹²⁰ Malá dohoda oficiálně deklarovala, že „kvôli vynechania častí, proti ktorým mala výhrady, nemala Rada námietky proti paktu štyroch. Ďalej uviedla, že konečna verzia textu nie je žiadnym nebezpečenstvom štátom Malé dohody. (...) Vďaka povahe paktu štyroch záruky od Francúzska nie je možno ju zmeniť v právny akt, ktorý by vykonal revíziu hranice malodohodových štátov.“¹²¹

Jednání o „paktu čtyř“ skončilo, a to ve chvíli kdy Hitler oznamuje dne 14. září 1933 opuštění jednání odzbrojovací konference a o něco později i Společnost národů. Parafovaný pakt nikdy nevešel v účinnost.

Neklid vyvolaný „paktem čtyř“ pozorovala i sovětská zahraniční politika. SSSR se nadále cítil ohrožován západními velmocemi a nastalou situací se rozhodl využít ve svůj prospěch a vstoupil na mezinárodní scénu. Na odzbrojovací konferenci SSSR

¹¹⁷ AMZV, Telegramy došlé, č. 254 – 258, Paříž 25. III. 1933.

¹¹⁸ AMZV, Telegramy došlé 1933, č. 211, 212, 219221/33.

¹¹⁹ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938*, s. 123.

¹²⁰ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938*, s. 123.

¹²¹ BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: *Európa na prelome*, s. 329.

navrhl uzavřít úmluvy o definici agrese.¹²² Návrh sice odzbrojovací konference odmítla, ale Beneš při rozmluvě se sovětským zástupcem Valerianem Dovgalevským naznačil, „že v případě neúspěchu akce Malé dohody proti „paktu čtyř“ Malá dohoda se SSSR pakt o definici agrese podepíše.“¹²³

Malá dohoda se opět přesvědčila o kolísavé tendenci francouzské politiky, a proto bylo nutné se porozhlédnout po nových bezpečnostních zárukách.

4.5 Východní pakt a Malá dohoda

Politický vývoj od počátku 30. let nasvědčoval tomu, že se bezpečnostní systém v poválečné Evropě ocitl v krizi. Největší podíl na zhoršení mezinárodních vztahů mělo nacistické Německo, které ignorovalo mezinárodní smlouvy, nerespektovalo Pakt Společnosti národů, jednostranně anulovalo klauzuli Versailleské smlouvy a dávalo najevo, že se odmítá podílet na organizování kolektivní bezpečnosti v Evropě. Agresivita nacistů v první řadě ohrožovala zájmy Francie – jeho postavení v Evropě i poválečný bezpečnostní systém. Nástup Hitlera postavil do popředí otázku navázání vztahů se Sovětským svazem, kterému stejně jako Francii šlo zejména o udržení míru a zabránění vojenskému konfliktu.

Na podzim 1933 již byl konkrétní francouzský návrh spolupráce se SSSR připraven. Z projektu vyplývala smlouva mezi Francií a Sovětským svazem o vzájemné pomoci a prohloubení užší spolupráce mezi Malou dohodou, Polskem a SSSR. Návrh předpokládal vytvoření systému po vzoru Locarnského systému s francouzskou garancí, tzv. Východního Locarna.

Koncem roku 1933 navštívil E. Beneš Paříž. Účelem cesty bylo sladit postup Malé dohody s francouzskou politikou v otázkách evropské a středoevropské politiky. Podle Beneše úsilí Francie směřovalo k tomu, „aby sa vytvoril silný front v Európe, ktorý by bol schopný udržat' mier za každých okolností.“¹²⁴ Krátce po návratu, v lednu 1934, se uskutečnila konference Malé dohody v Záhřebu, která z principu přijala francouzský plán spolupráce se SSSR, ale v otázce normalizace vztahů se sovětskou vládou se názory spojenců rozcházely. Zatímco Československo vzhledem

¹²² DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 54 – 55.

¹²³ AMZV, Kroftův archiv, kart. 12, záznam z 13. 3. 1933.

¹²⁴ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 87.

ke vzrůstající nacistické agresi Německa bylo připravené sblížit se se SSSR, v Rumunsku a Jugoslávii byla situace komplikovanější. Vládnoucí monarchie obou států byly silně zatížené předsudky z minulosti a obávaly se, že uznání SSSR povede k aktivizaci pokrokových sil.¹²⁵

Součástí francouzsko-sovětského sblížení měl být vstup SSSR do Společnosti národů. V této době byl předsedou Rady organizace Edvard Beneš, který se významně zasadil o přijetí SSSR do Společnosti národů, které bylo uskutečněno v září 1934. Beneš tehdy hodnotil přítomnost Ruska ve střední Evropě velmi vysoko, což je patrné i z jeho depeše: „*Situace evropská bude bezesporu naprosto změněna, vstupuje-li Rusko definitivně do evropské politiky a zejména do Společnosti národů. Nastane nová konstelace, nová rovnováha. Francie ve své sporu s Německem nebude stát při každém konfliktu před dvěma arbitry, Anglií a Itálií, které ji vždy ženou do kompromisu, nýbrž bude mít vedle Malé dohody, vedle osamostatnělého Balkánu ještě Rusko, s nímž se může dohodovat a manévrovat zejména i vzhledem k dnešní politice Polska. Naše normalizování vztahů s Ruskem dlužno posuzovat nejen jako vyřešení vztahů jen našich, nýbrž především také jako politický akt, mající význam vzhledem k tomuto evropskému přeskupení...*“¹²⁶ Zahraniční politika k tomu uvedla: „*Nejde o to sjednati s Ruskem alianci předválečného typu. Rusko má vstoupiti do Společnosti národů se všemi právy i povinnostmi a také ve zvláštním regionálním paktu východním o vzájemné pomoci má se umístiti vedle Německa, jemuž je členství (v užší i širší organizaci) zároveň otevřeno za stejných podmínek. Jde o skutečné východní Locarno, nikoli o politiku obklíčení a hlídání Německa a záleží jen na něm samém, aby včasným a ochotným nastoupením cesty, která se mu naskytuje, opatřilo si čestné východisko ze své nynější trapné situace.*“¹²⁷

Odpověď sovětské vlády na francouzský návrh byla pozitivní. Iniciativy se chopil nový ministr zahraničních věcí L. Barthou, jehož politické kroky směřovaly k vybudování mohutného bezpečnostního systému. V jeho koncepci hráli významnou roli francouzští spojenci, u kterých, vzhledem k nedávným událostem, rostla vůči Francii nedůvěra. Barthou začal usilovat o odstraňování negativních postojů spojenců,

¹²⁵ AMZV, fond Malá dohoda, Protokol ze zasedání Stálé rady v Záhřebu 22. 1. 1934.

¹²⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1934, č. 337367/34, telegram ze 17. 6. 1934.

¹²⁷ Zahraniční politika, 1934, s. 409.

a proto koncem dubna 1934 navštívil Polsko a poté Československo. Při jednání se Barthouovi nepodařilo přesvědčit polské představitele o změně směru zahraniční politiky po podepsání německo – polské deklarace. Vše nasvědčovalo tomu, že vypadl významný článek francouzského bezpečnostního systému. Naopak v Praze bylo jednání úspěšnější. Československo plně podporovalo koncepci uzavření spojení se SSSR. Ještě se čekalo na rozhodnutí zbývajících malodohodových spojenců. V Rumunsku se ministři Titulescovi podařilo uznání prosadit, ale Jugoslávie zůstala mimo, a pouze dala svým spojencům souhlas k uznání SSSR. Dne 9. června 1934 byly konečně vztahy ČSR a Rumunska se SSSR normalizovány a tím byla otevřena cesta k vytvoření nového obranného systému.

V dubnu 1934 předložila Francie sovětské straně návrh Východního paktu, který měl zahrnovat SSSR, Německo, ČSR, Polsko a pobaltské státy spolu s návrhem dvoustranné smlouvy mezi Československem a Francií. O návrhu byla zahájena jednání.¹²⁸ Rumunsko přes počáteční nesouhlas s projektem souhlasilo a král Karel přislíbil Barthouovi, že *„aj d'alej bude trvať na spojeneckej politike a nebude podporovať fašistické sily, čo prakticky znamenalo odrazenie pronemeckej a protaliankej orientácie v rumunskej politike.“*¹²⁹ V Jugoslávii se snažila francouzská politika napravit svou pověst ubezpečením krále Alexandra o pevnosti svého rozhodnutí bránit jejich zájmy vůči Itálii. Odpověď krále nebyla sice odmítavá, ale zdrženlivá: *„zahraničnopolitickú líniu štátu urobí závislou od budúceho vývoja udalostí, od schopnosti Francúzska obnoviť svoje predchádzajúce postavenie v Európe a od miery pomoci proti nebezpečenstvu talianskej expanzie.“*¹³⁰ Polská vláda byla už od začátku proti projektu kolektivní bezpečnosti, a to vzhledem k nové koncepci jejich politiky a v důsledku polsko – německé smlouvy z ledna 1934. Piłsudski i Beck přistupovali k projektu s nedůvěrou a tvrdili, že *„Východný pakt neposkytne Poľsku väčšie garancie bezpečnosti, ale iba nové riziká a povinnosti. Prejavovali aj obavy, že pakt spočívajúci na francúzsko – sovietskej aliancii odsunie význam Poľska na druhoradé miesto, pretvorí ho na nástroj „cudzích záujmov“ a zavlčie ho*

¹²⁸ GAJANOVÁ, A.: *ČSR a střeoevropská politika velmocí*, s. 322.

¹²⁹ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 93.

¹³⁰ Tamtéž, s. 94 – 95.

do protinemeckého tábora, o čo Poľsko nemá záujem.“¹³¹ Důsledkem polského postoje byla vydatná pomoc Německu odolávat realizaci kolektivní bezpečnosti ve střední Evropě a zabránit německé mezinárodní izolaci. Jednoznačné odmítnutí se Francii dostalo od Německa. Hitler v kolektivní bezpečnosti viděl největší překážku nacistické expanze a už z principu se tak vyhýbal jakýmkoli závazkům se státy, které se měly stát oběťmi nacistické agrese.

Výrazným zásahem do projektu východního paktu se stala tragická smrt L. Barthoua v Marseille v říjnu 1934. Novým ministrem zahraničních věcí se stal Pierre Laval, představitel pravice a horlivý stoupenec sblížení s nacistickým Německem a fašistickou Itálií. Jeho chápání vztahu se SSSR bylo naprosto odlišné od jeho předchůdce. Zatímco Barthouův projekt paktu měl být hlavním pilířem evropské bezpečnosti, pro Lavala byl pouze součástí taktiky francouzské politiky, jejímž cílem mělo být dosažení dohody Francie s Německem a Itálií. I když Laval jednání se SSSR formálně neukončil, výrazně zpomalil tempo.¹³²

Zásadního obratu francouzské politiky si všimly i malodohodový spojenci, kteří shodně zkonstatovali, že odklon od Barthouovy koncepce znamená nebezpečí. Svůj nesouhlas vyjádřili při příležitosti podpisu římské dohody, kterou podepsal Laval s Mussolinim 7. ledna 1935. V této dohodě nebyla ani zmínka o Východním paktu, což nasvědčovalo tomu, že francouzská politika dávala přednost Dunajskému paktu.¹³³ Dalším oslabením myšlenky kolektivní bezpečnosti se staly francouzsko-britská jednání v Londýně začátkem února 1935, kdy tzv. Východní pakt měl tvořit „*iba časť komplexu pripravovaných dohôd s Nemeckom. Navyše, aby sa vyhovel nemeckým a poľským námietkam, zásada vzájomnej pomoci sa mala nahradit' paktmi o neútočení a konzultácii.*“¹³⁴ Proti stávajícímu vývoji se razantně postavila sovětská vláda, která požadovala od Francie realizaci původního projektu. Obratem v Lavalově postupu nastal ve chvíli, kdy Německo vyhlásilo v březnu 1935 všeobecnou brannou povinnost, a když sovětská vláda pohrozila Francii, že v případě dalších průtahů přeruší vyjednávání. Laval musel ustoupit a i vzhledem ke své antisovětské orientaci 2. května 1935

¹³¹ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 94.

¹³² DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 96 – 97.

¹³³ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 98; Dunajský pakt – „*tak sa začal nazývať plánovaný komplex dohôd, ktoré vzišli zo záverov rímskych rokovaní – pred francúzsko-sovietskym zblížením a Východným paktom*“.

¹³⁴ Tamtéž, s. 100.

podepsal se SSSR smlouvu o vzájemné pomoci. Krátce na to, 16. května 1935, i ČSR podepsalo obdobnou smlouvu se SSSR.¹³⁵ Beneš se velmi optimisticky vyjadřoval o postavení republiky ve střední Evropě. Hovořil o: „*posilnení jej bezpečnosti, o eliminovanie nemeckého nebezpečenstva a zmluvu hodnotil ako príspevok k oddialeniu vojny. (...) dohoda neznamená podstatný zásah do orientácie československej zahraničnej politiky, ani nemení jej smer od západu na východ, (...) čím si ČSR nechce uzavrieť cestu k rokovaniu s Nemeckom a Taliansko ani stratiť dôveru západných veľmocí.*“¹³⁶

Postoj k SSSR odhalil rozporuplná stanoviska členských států Malé dohody. Už jen fakt, že francouzská vláda, resp. ministr Laval, připisovala francouzsko-sovětskému sblížení jen okrajový význam, vyvolával u Rumunska pochybnosti o potřebě francouzsko-sovětské aliance ve střední Evropě. Nejmenší pochopení pro československo-sovětskou smlouvu měla Jugoslávie, která se jako jediná ze států Malé dohody nedostala ani k normalizaci vztahů se SSSR.

4.6 Malá dohoda a SSSR

Dlouho očekávaná změna vztahů sovětsko-československých nastala s postupnou změnou poměru sovětsko-francouzského v letech 1932–1933. Beneš plně podporoval tehdy nastartované francouzsko-sovětské sbližování, jehož první krokem byl návrh garančního paktu pro střední a východní Evropu tzv. Východní Locarno.

Také Malá dohoda se věnovala otázce poměru k Sovětům, a to na konferenci v Záhřebu ve dnech 22. a 23. ledna 1934. Dle telegramu Beneše bylo „*v zásadě stanoveno, že je vhodný okamžik normalizovati naše vztahy k Sovětům. Vyčká se jen, až Titulescu se dohodne s Moskvou o formě uznání mezi Rumunskem a Sověty. ... My a Jihoslované bychom to provedli prostým jmenováním vyslancům v Moskvě.*“¹³⁷

Jugoslávie si ale vynutila právo postupovat v této otázce zcela nezávisle na svých spojencích. K oficiálnímu vzájemnému uznání a navázání standardních diplomatických styků mezi sovětským státem, Rumunskem a Československem došlo 9. června 1934 v Ženevě, na setkání ministrů zahraničních věcí Malé dohody se sovětským komisařem,

¹³⁵ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 100 – 101.

¹³⁶ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 102 a dále AMZV, Telegramy odeslané č. 369 – 399, Praha 19. 6. 1935.

¹³⁷ AMZV, Telegramy odeslané 1934, č. 2136/34.

resp. ministrem zahraničních věcí, Maxem Litvinovem. Jugoslávie se nepřipojila, ale také nekladla svým partnerům odpor.

Po ztroskotání plánu tzv. Východního Locarna se Beneš nadále z bezpečnostního důvodu rozhodl podporovat užší spolupráci mezi Francií, SSSR a Československem. Výrazně se angažoval při přijímání SSSR do Společnosti národů v září 1934 a po podepsání francouzsko-sovětské smlouvy byly od počátku dubna 1935 v Praze připravovány konkrétní texty paktu o vzájemné pomoci mezi ČSR a SSSR, který byl podepsán 16. května 1935, a který doplnil smlouvu mezi Francií a SSSR.¹³⁸

Rumunsko samo nepociťovalo bezprostřední hrozbu ze strany Německa, ale Titulescovy plány „*s podobným procesem ve střednědobém časovém horizontu však počítaly, neboť budoucnost evropského míru viděl ve vytvoření systému vzájemných bezpečnostních záruk mezi evropskými státy, které by potenciálně neutralizovaly agresivní záměry jakékoli mocnosti a izolovaly agresora, což ostatně měly zaručit již existující mechanismy SN.*“¹³⁹ I přes nevoli rumunské pravice a určité rezervovanosti královského dvora, začal Titulescu dohadovat možnosti uzavření podobné dohody jakou se SSSR mělo Československo. Během rozhovorů požadoval, „*aby v rámci sovětsko – rumunské smlouvy SSSR garantoval teritoriální integritu rumunského státu, a aby se tato smlouva nedotkla dosavadních rumunských závazků.*“¹⁴⁰ Titulescovy konzultace značně znepokojovaly Německo, které se obávalo posílení francouzského bloku, a proto jim nabídl obdobnou smlouvu, za stejné podmínky jako u SSSR: garance územní nedotknutelnosti Rumunska a jeho spojenců. Těsně před podpisem smlouvy, 29. srpna 1936, odchází Titulescu z vlády. Nová rumunská vláda se začala obávat, že se zhorší vztahy s Německem, což by mohlo mít dopad na rumunské hospodářství a sovětská strana „*patrně přehodnotila eventuální politický zisk plynoucí z jejího uzavření, neboť omezující klauzule nepootevíraly cestu na Balkán a znamenaly rezignaci na teritorium Besarábie.*“¹⁴¹

Pro Jugoslávii normalizace vztahů se SSSR nebyly žádným přínosem, ale pouze komplikacemi ve vnitřní i zahraniční politice státu. A tak Jugoslávie byla nadále

¹³⁸ DEJMEK, J.: *Československo a jeho sousedé ve XX. století*, s. 95-96.

¹³⁹ STOJAR, R.: *Malá dohoda a střední Evropa 1933 - 1938*, s. 89.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 89.

¹⁴¹ STOJAR, R.: *Malá dohoda a střední Evropa 1933 - 1938*, s. 89-91.

jediným členským státem Malé dohody, který vztahy se SSSR nenormalizoval a v tomto směru komplikoval zahraniční politiku svých spojenců jako celku.

4.7 Další italská iniciativa, tzv. Římské protokoly

Po nezdařeném italském pokusu o vytvoření velmocenské spolupráce čtyř velmocí, tzv. Pakt čtyř, se Itálie znovu pokusila o vytvoření tentokrát skromnějšího projektu politické a hospodářské spolupráce mezi Itálií, Maďarskem a Rakouskem. Důvodem její zvýšené politické aktivity bylo konstituování politického uskupení na Balkáně v podobě Balkánské dohody na jedné straně a prudký vzestup tempa německého zbrojení na straně druhé.

Již v roce 1930 byla podepsána rakousko-maďarská smlouva o přátelství, která doplnila italsko-rakouskou smlouvu z roku 1930 a italsko-maďarskou smlouvu z roku 1927. Šlo ale pouze o dvoustranné smlouvy. Podle představ Itálie bylo nutné uzavřít trojstrannou dohodu o vzájemných politických konzultacích a hospodářské spolupráci. Jednání mezi Itálií, Maďarskem a Rakouskem vyvrcholila 10. března 1934, kdy byly podepsány tři samostatné hospodářsko – politické protokoly.¹⁴²

Tzv. Římské protokoly vytvořily blok, který měl bránit nejen italské zájmy proti německému pronikání do podunajské oblasti, ale byly namířené i proti francouzské hegemonii a francouzskému spojeneckému systému ve střední a jihovýchodní Evropě. Podpisem tzv. Římských protokolů se Mussolinimu podařilo začlenit Rakousko do italské sféry vlivu a připoutáním Maďarska eliminovat proněmeckou maďarskou politickou orientaci.

I když Itálie vytvořením vlastního bloku dosáhla jistého úspěchu nejen vůči Německu, ale i vůči Francii a Malé dohodě, měl tento plán od začátku několik slabin. První byla Mussoliniho koncepce bojem proti anšlusu, který vycházel z principu *status quo*, vzápětí byl však díky podpoře maďarských revizionistických snah znehodnocen. Mussolini prohlásil, že „*Itálie stojí za revizionistickými požadavky Maďarska, pokud žádají vrácení čistě maďarských území*“.¹⁴³ Další neshoda panující mezi signatáři byl vztah k Německu. Itálie i Rakousko považovaly tzv. Římské protokoly za protiněmecké, naopak pro Maďarsko byly protokoly především nástrojem proti Malé

¹⁴² SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938*, s. 181.

¹⁴³ GAJANOVÁ, A.: *ČSR a středoevropská politika velmocí*, s. 319.

dohodě a Francii a rozhodně odmítalo jej použít pro posílení protiněmecké pozice. Maďarsko přistupovalo k protokolům zejména z pohledu revizionistických aspirací a ubezpečovalo Berlín, že rozhodně nejsou namířeny proti Německu a ani nejsou překážkou pro další upevňování hospodářských a politických vztahů s Německem. Za této situace se Maďarsko cítilo odolnější vůči Malé dohodě a bylo odhodláno „*torpédovat každý pokus o stredoeurópsku kooperáciu štátov, žiadajúc vopred splnenie svojich revizionistických požiadaviek.*“¹⁴⁴ Pro Rakousko podpis protokolů znamenal zabezpečení rakouské nezávislosti. Zcela se ztotožnilo s Mussoliniho hegemonistickými plány ve střední Evropě a osudově se připoutalo k Itálii i Maďarsku, čímž úplně ztratilo svobodu jak ve vnitřní, tak i v zahraniční politice. Zřeklo se spolupráce s ostatními stredoevropskými státy, zejména s Československem a co se týče Itálie, její opora byla nejistá, protože Mussolini neodmítal dohodu s Německem o vzájemném sblížení, což znamenalo, že Rakousko bylo závislé na vývoji německo-italských vztahů.¹⁴⁵

Přestože Římské protokoly nebyly formálně vypovězeny, došlo v roce 1936 k jejich faktickému zániku. Německo se oficiálně sblížilo s Itálií podepsáním dohody o spolupráci a rozdělení vlivu v Evropě a Středomoří. Rakousko podepsalo 11. července 1936 z obav o svou nezávislost s Německem přátelskou smlouvu, ve které se Německo zavázalo uznat rakouskou nezávislost a Rakousko se zase zavázalo, že „*bude zachovávat svou politiku (...) zvláště vůči Říši německé zejména na zásadách odpovídajících skutečnosti, že se Rakousko prohlašuje za německý stát.*“¹⁴⁶ Rakousko se ve své nezávislosti zmýlilo. Závazek obsažený v rakousko-německé smlouvě, že bude Rakousko v zahraniční politice postupovat v souladu s politikou Německa, se rovnala podřízení Rakouska Německu.

¹⁴⁴ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 70.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 71.

¹⁴⁶ VESELÝ, Z.: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*, s. 271.

5 Hodžův pokus o hospodářskou integraci v Podunají

Zatímco v otázkách politických malodohodový spojenci hledali kompromis obtížně, v některých otázkách hospodářských našli společnou řeč rychleji. Ve 30. letech se Malá dohoda pokusila o politickou a hospodářskou integraci, na jejímž základě se měl zrodit pevný regionální blok.

Iniciátorem československé myšlenky sblížení středoevropských států byl Milan Hodža, který se koncem roku 1935 stal ministerským předsedou a od prosince 1935 do konce února 1936 také ministrem zahraničních věcí. Již delší dobu se Hodža zabýval myšlenkou hospodářské integrace středoevropských států. Ve chvíli, kdy Francie podněcovala Československo k převzetí iniciativy v hospodářském a politickém sblížení, přednesl Hodža svůj plán.

Jeho koncepce byla založená na myšlence pevného středoevropského bloku se vzájemnými hospodářskými a politickými vazbami. Hospodářskou stabilizaci viděl v užší spolupráci malodohodových států se signatářskými státy římských protokolů, která by postupem času otevřela cestu i ke vzájemné spolupráci politické. Podle Hodži to byla *„najlepšia cesta, ktorá mala dopomôcť k vyrovnaniu sa s Nemeckom zo stránky hospodárskej i politickej. (...) plán počítal s uzavretím bilaterálnych zmlúv o neútočení a priateľstve medzi štátmi rímskeho bloku a Malou dohodou, ktoré mali stabilizovať politické pomery v Podunajsku a súčasne vytvoriť nový politický faktor vo vzťahoch medzi Nemeckom a strednou Európou.“*¹⁴⁷ Hodža se na jedné straně odvolával na zásady Společnosti národů, ale na straně druhé při snaze o posílení obranyschopnosti podunajských států úplně ignoroval československo – sovětskou smlouvu. Z tohoto vyplývá, že Hodžova koncepce se stala protisovětskou a upřednostňovala britskou politiku, založenou na usmíření středoevropských států s Německem – Chamberlainova politika appeasementu.¹⁴⁸

Svou aktivitu Hodža začal jednáním s Rakouskem, protože právě v této spolupráci existovalo nejvíce společných zájmů. V polovině ledna 1936 se v Praze sešel s rakouským kancléřem Kurtem Schuschniggem, který aby před Německem

¹⁴⁷ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 124.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 124.

a Maďarskem zakryl skutečný politický záměr své návštěvy Prahy, zdůrazňoval hospodářské pozadí jednání. Přes rakouský zájem o kolektivní záruky v rámci Společnosti národů i o rozšiřování hospodářské a politické spolupráce směrem k Jugoslávii a Rumunsku, dával najevo úspěšnost procesu pouze za předpokladu, že nedojde k vybočení z rámce římských protokolů a nebude namířeno proti Německu.¹⁴⁹

Výsledkem pražského jednání byla dohoda o společném úsilí v oblastech hospodářské i politické spolupráce, přičemž Československo by mělo zprostředkovávat sblížení mezi Jugoslávií a Rakouskem a rakouská vláda mezi Maďarskem a ČSR. Britská vláda by sice ráda viděla v Podunají oživení politické i hospodářské spolupráce, ale sama nehodlala ničím přispět. Francouzský přístup byl podobný britskému, a svou politiku omezil pouze na pomoc při zmírňování sporů mezi středoevropskými státy.¹⁵⁰ Negativně se k plánu Hodži stavěla Itálie, která se obávala posílení pozic Malé dohody a Francie ve Vídni. K plánu podali prohlášení, že „*bez Talianska nemožno riešiť žiadne stredoeurópske problémy ani obranu rakúskej nezávislosti.*“¹⁵¹ Nejostřeji reagoval Berlín, který plán považoval za součást francouzské koncepce na obklíčení Německa a prohlásil, že Německo „*nedá súhlas k novej reorganizácii stredoeurópskych štátov..., ak sa uskutočnia bez predchádzajúcej dohody s Nemeckom.*“¹⁵² Během jednání Německo poprvé použilo vyjednávání jako hrozbu pro dosažení svých cílů a varovalo středoevropské státy, že „*ak neodmietnu projekt, nemecká politika prehodnotí svoje hospodárske vzťahy k jednotlivým podunajským vládam.*“¹⁵³ Z malodohodových spojenců nejmenší zájem projevila Jugoslávie. Výhrady měla k politické i hospodářské stránce plánu. Bělehradskou vládu zajímal především postoj rakouské vlády k otázce restaurace Habsburků, bez jejího uspokojivého řešení odmítala jakýkoli další postup. Nejvýraznější výhrady měla k hospodářské stránce plánu, protože v této době odmítala jakékoli plány, které by narušovaly její hospodářskou spolupráci s Německem. Rumunsko zpočátku Hodžův plán formálně přijalo, ale bylo ochotno jednat pouze se státy římských protokolů. Postupem času se pod tlakem německých hrozeb stáhlo a vyčkávalo. Koncem února 1936 vzkázalo do Berlína, že „*bez Nemecka nepristúpi*

¹⁴⁹ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 125.

¹⁵⁰ AMZV, Telegramy odeslané, č. 100 – 134.

¹⁵¹ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 126.

¹⁵² Tamtéž, s. 127.

¹⁵³ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 127 a AMZV, Kroftovy výklady, č. 10, 26. 3. 1936.

*k žiadnej hospodárskej spolupráci podunajských štátov.*¹⁵⁴ Velké starosti Hodžův plán způsobil Maďarsku. Vzhledem k tomu, že se v první etapě nepočítalo se spoluprací s Německem a Itálií¹⁵⁵, obávalo se Maďarsko izolace. Plán otevřeně sice maďarská vláda neodmítla, ale požádala Itálii, aby rakouskou vládu přinutila přerušit československo – rakouské sblížení. Nezapomněla také ubezpečit Německo, že „*urobí všetko, aby paralyzovala myšlienku zblíženia podunajských štátov.*“¹⁵⁶ Rakouská vláda nevydržela zahraniční ani domácí tlak a ustoupila od plánu. Následně se zavázala, že „*v budúcnosti bez Talianska vyhne akýmkoľvek novým záväzkom a nepodnikne, nič proti Nemecku.*“¹⁵⁷ K další spolupráci byla ochotna pouze v oblasti hospodářské, což bylo v porovnání s původním záměrem plánu slabou náplastí. Další ústupky rakouské vlády na sebe nenechaly dlouho čekat. V březnu 1936 se zavázala, že s Československem nebude jednat bez spojenců a přerušila další účast na sblížení.

Definitivní konec Hodžovu plánu dala březnová jednání států římských protokolů, které přijaly dodatky k původním protokolům, které prakticky znamenaly znemožnění rakouské politické volnosti a tím zamezení jakýchkoli dalších pokusů o sblížení s ostatními podunajskými státy. Kritika Hodžova plánu se snesla i ze strany domácích politiků. Beneš i Krofta se už od počátku k plánu vyjadřovali pesimisticky a na základě prvních zahraničních neúspěchů jej přiměly k odstoupení z funkce ministra zahraničních věcí.

Projekt hospodářské integrace středoevropských států přišel pozdě, neboť v této době už řada států hospodářsky závislá na Německu a Itálii byla. Idea projektu založená na ústupcích vlád států pod tíhou hospodářských problémů ignorovala fakt, že většina z nich již měla vybudované hospodářské vztahy s Německem i Itálií a nechtěly riskovat jejich narušení výměnou za nejisté sliby Francie či Velké Británie, jejichž hospodářský zájem v této oblasti byl minimální. Prakticky bylo vyloučeno prosazení plánu proti převaze Německa a Itálie. Západní mocnosti se dívaly na Hodžův plán se shovívavou nevšímavostí, bohužel jim nestál ani za to, aby se sami angažovali a dál uplatňovaly směrem ke střední Evropě politiku appeasementu.¹⁵⁸

¹⁵⁴ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 128.

¹⁵⁵ Maďarskem považované za ochránce maďarské politiky.

¹⁵⁶ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 128.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 129.

¹⁵⁸ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 130.

Mimo jiné tento nevydařený plán opět potvrdil rozklad francouzského spojeneckého systému, rapidní nárůst německých pozic a stupňování nacistické hrozby pro střední Evropu. Rychlý spád následujících událostí měl ukázat, že se střední Evropa v důsledku ústupnosti a nezájmu západních velmocí stane bezmocnou kořistí nacistického Německa.

6 Rozklad Malé dohody a její zánik

6.1 Anšlus Rakouska

Během roku 1937 se postavení Rakouska dále zhoršovalo, až vyústilo v jeho úplnou izolaci. Anšlus Rakouska popohnala tajná německo – italská dohoda z jara 1937, ve které byla vyjádřena společná vůle ke vzájemné hospodářské pomoci a zabezpečení kontrolovatelné komunikace v případě mezinárodního konfliktu. Strategická poloha Rakouska jen urychlovala přípravu jeho anexe. Rychlé provedení anšlusu způsobilo několik faktorů. Německé říši neunikla snaha o uzavření rakousko – italské celní unie, stejně jako zájem rakouské vlády na rozšiřování hospodářských styků s Československem a jejími malodohodovými spojenci.¹⁵⁹

Hitler od samého počátku v zahraniční politice sahal ke střídavé taktice – „*jednak k podvodně předstírané mírumilovnosti s částečnou negací své knihy Mein Kampf a jednak k taktice stavění Evropy před hotová fakta, která západní velmoci se Společností národů přijímali sice s rozhořčením, ale bez výrazných protestů, a které menší státy musely brát na vědomí.*“¹⁶⁰ Mezinárodní význam, moc a hlavně nebezpečí Německa tím drasticky rostly.

Dne 12. února 1938 přijel Schuschnigg pod Hitlerovým nátlakem do Berchtesgadenu, kde si vyslechl ostrou kritiku. Hitler chrtil lavinu obvinění a kategoricky žádal splnění požadavků, jejichž přijetí znamenalo plné podřízení rakouské politiky Německu. Hrozil, že „*nacistická armáda čeká na povel k zásahu, pričom sa sebavedome vystatoval, že západ na obranu rakúskej nezávislosti nepohne prstom.*“¹⁶¹ Po návratu, pod vlivem nacistické hrozby a špatné vnitropolitické situaci se pokusil Schuschnigg o velmi riskantní krok a vyhlásil na 13. března plebiscit, ve kterém se mělo rakouské obyvatelstvo vyjádřit k nezávislosti své země. Počítal, že rakouské „*ano*“ pro nezávislost donutí západní velmoci včetně Itálie vystoupit na obranu Rakouska. Rozhodnutí o plebiscitu rozzuřilo Hitlera natolik, že pod hrubým

¹⁵⁹ JANČÍK, D.: *Třetí říše a rozklad Malé dohody*, s. 161 – 162.

¹⁶⁰ MASTNÝ, V.: *Vzpomínky diplomata*, s. 43 – 44.

¹⁶¹ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 214.

vyhrožováním donutil rakouskou vládu se plebiscitu zříct. Krátce nato Schusniggova vláda padla a dne 12. března 1938 vtrhlo nacistické vojsko do Rakouska.¹⁶²

Anexe Rakouska do Třetí říše bylo rozhodující pro přeskupení sil na kontinentě. Německo si tak otevřelo cestu do jižní Evropy – získalo hranice nejen s Itálií, ale i s Maďarskem a Jugoslávií. Československé hranice s Německem se naopak prodloužily.¹⁶³

Rozporuplná byla reakce středoevropských států. Většina z nich anexi Rakouska předpokládala, co je ale překvapilo, bylo neočekávaně rychlé tempo celého procesu. Jugoslávie na jedné straně přijala anšlus Rakouska s úlevou, na straně druhé, se velmi obávala nového, velmi silného souseda. Přestože se Německo nechalo slyšet, že hodlá garantovat nové jugoslávsko – německé hranice, vznikaly oprávněné obavy z budoucí nacistické expanze na jihovýchod.¹⁶⁴ Československý vyslanec v Berlíně, V. Mastný, zaregistroval nejistotu mezi diplomaty balkánských zemí a do Prahy hlásil, že „*anšlus zrodil nové otázky a obavy před expanzí německou vůbec, před níž musí vzrůstati neklid i u oněch států, k nimž Německo se přiblížilo, a to především u Rumunska a všech států balkánských, u nichž jak pozorovati jest v rozmluvách s jejich zástupci, nabývá nebezpečí německé hrozivější tvárnosti*“.¹⁶⁵ Bělehrad si uvědomoval rizika nového sousedství s třetí říší, ale jak československé vyslanectví zkonstatovalo, „*neodvažují se přiznat to, poněvadž by to znamenalo popření celé zahraniční politiky v poslední době*“.¹⁶⁶

Co se týče Rumunska, anšlus se jej dotýkal jen nepřímo. Sice problém restaurace Habsburku ztratil na významu, ale Rumunsko více znepokojovala francouzská pasivita a nepříznivé postavení spojeneckého Československa. Stejně jako Jugoslávie i Rumunsko považovalo anšlus Rakouska za německou vnitropolitickou záležitost. Rumunská vláda se uchýlila k opatrnému postupu a k udržování dobrých vztahů se západem na jedné straně a s Německem a Itálií na straně druhé.¹⁶⁷

¹⁶² DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 216 – 217.

¹⁶³ ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*, s. 117.

¹⁶⁴ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 220.

¹⁶⁵ JANČÍK, D.: *Třetí říše a rozklad Malé dohody*, s. 178 a AMZV, PZ Berlín 1938, č. 58 ze dne 23. 3. 1938.

¹⁶⁶ AMZV, Politické zprávy, Bělehrad 1938, č. 26 ze dne 21. 3. 1938.

¹⁶⁷ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 221.

Nejvíce se násilná likvidace dotkla Československa. Československo nevěřilo ani po jednání Schuschnigga, že tak záhy dojde k likvidaci Rakouska. Pokoušelo se o aktivaci francouzské i britské politiky, ale i malodohodových spojenců pro udržení rakouské nezávislosti. Vzhledem k jejich nečinnosti, nakonec rezignovalo. Ve svém stanovisku československá vláda zkonstatovala, že „*pri praktickej pasivite západu, prirodzene, nejaké zakročenie neprichádza do úvahy. Na dotazy vyhlasujeme, že my nie sme priamo dotknutí, že je to vec Berlína a Viedne na základe zmluvy z roku 1936. Ináč je to otázka celej Európy, t. j. predovšetkým veľmocí*“.¹⁶⁸ Reakcí na zprávy o pohybu nacistických vojsk proti Rakousku, československá vláda oznámila, že „*zachová pokoj a dementovala všetky informácie o mobilizácii československej armády*“.¹⁶⁹ V této chvíli Hitler začal svou psychologickou hru proti Československu. Prostřednictvím uklidňovací taktiky Göringa popíral své záměry a neustále ujišťoval o tom, že nemá proti Československu nepřátelské úmysly. Při několika rozhovorech Göring československého vyslance v Berlíně V. Mastného ujišťoval, že „*... jde výhradně o anšlus Rakouska, to nemá s vaší zemí nic společného, zejména v tom případě ne, jestliže se nebudete do té věci vůbec vměšovat. ... žádný německý voják se nepřiblíží k vaší československé hranici. Postarejte se o to, aby ani v Československu nedošlo k mobilizaci a tím k těžkostem možná právě v tomto okamžiku*“.¹⁷⁰ Přes ujištění, že Říše nemá žádné úmysly s Prahou, velmi se zajímala o platnost sovětsko – československého obranného paktu a o to, jak by se mohla zachovat Británie v případě napadení Československa. Pod dojmem těchto uklidňujících gest Praha vyvracela zprávy, že po Rakousku přijde na řadu ČSR.¹⁷¹

6.2 Mnichovská dohoda a Malá dohoda

Připojením Rakouska se Hitler přiblížil k uskutečnění dalšího cíle, anexi Československa. Koncem roku 1938 Hitler odmítl postupné začlenění ČSR pod nacistickou nadvládu za pomoci henleinovců a rozhodl o vyřešení československé otázky násilím. Záminkou pro napadení československého státu se stala vykonstruovaný problém utlačování sudetských Němců žijících v československém pohraničí. Zesilující

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 221.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 222.

¹⁷⁰ ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*, s. 129.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 132.

nacistická propaganda se snažila zdiskreditovat ČSR a přesvědčit Evropu, že právě československá vláda spolu s Paříží, Moskvou a Malou dohodou „*drze ohrožuje Německo, že tento stát, který je směsicí národností, vznikl chybným rozhodnutím pařížské mírové konference, že utlačuje německé občany a brání se jakýmkoli reformám, které by jejich situaci zlepšily.*“¹⁷²

V létě se Československo ocitlo v kritické situaci. Jednak bylo nacisty obviňováno z diskriminace německé menšiny, z neústupnosti k požadavkům Henleina s cílem získat dost času na možnou podporu západu a na druhé straně západní velmoci vyvíjeli tlak na československou vládu k řešení problému klidnou cestou. Usmiřovací politika západních velmocí s nacistickým Německem plně korespondovala s politikou dvou malodohodových spojenců.

Stejně jako v případě anšlusu Rakouska pokládala Jugoslávie československý problém za velmocenský spor. Snažila se udržet politiku neutrality – zůstat mimo konflikt a neriskovat vztahy se státy Osy ani se západními mocnostmi. Zastávala názor, že Československu nepomůže ani Francie a ani Velká Británie, bude muset ustoupit a kapitulovat.¹⁷³ Stojadinović k tomu ve svých pamětech napsal: „*Benešova politika vedie krajinu do záhuby, pretože keď bude v ťažkostiach, nenájde sa nikto, kto by mu pomohol. Beneš sa príliš spolieha na písané dohody, avšak tie majú len potiaľ cenu, kým imponujú veľmociam ...*“.¹⁷⁴ Jugoslávie začala odmítat vše, co by mohlo československou pozici posílit, žádné závazky ani sliby. Stojadinović neustále československou vládu upozorňoval, že *trpezlivosť nemeckej vlády nie je nekonečná*“.¹⁷⁵ Jugoslávie se obávala československé neústupnosti, která by mohla mít za následek německo – československý konflikt.

Hůře než Jugoslávie situaci spojeneckého Československa snášelo Rumunsko. Vždyť Československo tvořilo významný pilíř rumunské bezpečnosti proti revizionistickým snahám Maďarska, mělo s ním společné hranice a navíc rumunská politika byla více nakloněná k řešení problémů ve střední Evropě než Jugoslávie. Rumunsko bylo anšlusem Rakouska silně otřeseno a v obavách před možným dalším

¹⁷² MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 19.

¹⁷³ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu*, s. 232 – 234.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 234.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 235.

německým útokem posilnil neutrální směr rumunské zahraniční politiky.¹⁷⁶ Vzhledem k ústupkům západu Německu a naopak jejich nezájmu podpořit obranu ČSR, následovala rumunská vláda Jugoslávii v prohlášení, že „*Rumunsko nemá žiadne záväzky k republike v prípade nemecko – československého konfliktu*“.¹⁷⁷ A stejně jako Jugoslávie i Rumunsko s obavou sledovalo vývoj událostí a stejně tak, se obávalo německo – československého konfliktu.

Začátkem září 1938 nacističtí vůdcové odkryli své karty a tím západním mocnostem došlo, že Hitlerovi nejde o řešení otázky postavení německé menšiny v ČSR, ale o anexi celého pohraničí. Londýn i Paříž odpověděli ještě s větší ústupností: „*útok proti republike skrýva v sebe veľké nebezpečenstvo pre obidve strany, pretože povedie k všeobecnému európskemu konfliktu, z ktorého bude najviac „ťažít“ komunizmus. Nech Hitler má strpenie. Všetko, čo chce, môže získať „pokojnou evolúciou“ a za plnej dohody so západom*“.¹⁷⁸

Bez vzájemné koordinace a nezávisle na sobě Britové a Francouzi podnikali další pokusy, jak usmířit Hitlera. Neustále bylo Hitlerovi opakováno, že válka je zbytečná, a že západní velmoci se postarají, aby Československo splnilo vše, co je mu přikázáno. Na doporučení Mussoliniho Hitler souhlasil se setkáním v Mnichově dne 29. září 1938 za účasti Mussoliniho, Chamberlaina a Daladiera. K jednání nebylo Československo ani SSSR pozváno, jen bylo československé vládě doporučeno, aby měla připraveného zmocněnce, který by v Mnichově převzal velmocenské rozhodnutí. Nakonec byli k britské delegaci připojeni československý velvyslanec v Berlíně Vojtěch Mastný a legační rada ministerstva zahraničí Hubert Masařík, aby poskytli případné potřebné informace. Na konferenci bylo přislíbeno odstoupení sudetských území. K dohodě byl připojen i dodatek o mezinárodních zárukách nových hranic Československa proti nevyprovokovanému útoku, Itálie a Německo vázaly tyto garance na úpravu otázky polských a maďarských menšin v Československu.¹⁷⁹

Rozpadu Malé dohody předcházela mezinárodní krize vyvolaná konfrontační politikou nacistického Německa vůči Československu. Její řešení bylo nalezeno v politickém rozhodnutí velmocí, které změnilo mapu Československa. Oba

¹⁷⁶ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 - 1938*, s. 201.

¹⁷⁷ DEÁK, L.: *Zápas o strednú Európu*, s. 236.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 252 – 253.

¹⁷⁹ MORAVCOVÁ, D.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, s. 153.

malodohodoví spojenci Československa hledali argumenty jak se vzdálit případnému vojenskému konfliktu. Zastávali názor, že „malodohodový pakt je nefunkční v případě německo – maďarské vojenské akce vůči Československu“.¹⁸⁰ Také neměly námitky, aby Maďarsko získalo oblasti jižního Slovenska osídlené maďarskou menšinou, za podmínky, že se tak stane jiným než vojenským zásahem. Rozhodně odmítali, aby se Maďarsko zmocnilo celého Slovenska a získalo tak společnou hranici s Polskem. Rumunská vláda proto usilovala o koordinaci s Jugoslávií „ať již Malá dohoda existuje, či nikoli“.¹⁸¹ Společně s úlevou přijaly zprávu, že Československo na diplomatický nátlak Velké Británie a Francie přijalo berchtesgadenské požadavky. Tím se jim naskytl možnost argumentace, že „Československo v nových hranicích je jiným státem, s nímž je nepojí smluvní závazky“.¹⁸²

Mnichovskou dohodou a následnou Vídeňskou arbitráží se československá zahraničněpolitická koncepce zhroutila. Praha již nemohla pomýšlet na aktivní nezávislou zahraniční politiku a učinila tak Malou dohodu bezpředmětnou. Svému osudu nakonec neunikl žádný z malodohodových států. Malá dohoda, aniž by byla rozpuštěna, politicky přestala existovat. Mezi státy, které ji tvořily, i nadále přežívaly vybudované hospodářské vztahy.

¹⁸⁰ JANČÍK, D.: *Třetí říše a rozklad Malé dohody*, s. 206.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 206.

¹⁸² Tamtéž, s. 207.

ZÁVĚR

Malá dohoda vznikla po ukončení první světové války, kdy Rakousko – Uherská monarchie kapitulovala a z ní se rozhodnutím versailleské mírové konference, konstituovaly následnické státy. Již během této mírové konference, Československo, Rumunsko a Jugoslávie vytvářely blok, jehož společným cílem bylo zajištění si své státnosti, před revizionistickými snahami Maďarska. Vytváření tohoto bloku se díky rozdílným představám o budoucnosti střední a jihovýchodní Evropy a rozdílným zájmům, neobešlo bez vzájemných třenic.

Státy tvořící budoucí malodohodovou alianci patřily do francouzské zájmové sféry. Francie byla původně proti jejímu konstituování, a to proto, že její zájmy směřovaly na vybudování sanitárního kordonu proti sovětskému Rusku. Do svých plánů hodlala zapojit i Maďarsko, které také projevovalo protisovětskou aktivitu a zároveň jej chtěla využít jako svou základnu pro rozšíření francouzského vlivu ve střední a jihovýchodní Evropě. Francouzský postoj se však ve druhé polovině roku 1920 změnil – jednak se k moci dostala nová vláda s novou politikou, a jednak došlo ke dvěma restauračním pokusům excísaře Karla na jaře a na podzim roku 1921. Pokusy excísaře Karla o znovuzískání maďarského trůnu přiměly Československo, Rumunsko a Jugoslávii k mobilizaci politických a vojenských sil. Vlády jednotlivých států se semkly a rozhodly, o smluvním zakotvení politických i vojenských svazků, včetně doložky o hospodářské spolupráci, všech podepsaných, čímž se konstituovala Malá dohoda jako spojenecký blok.

Těžkým handicapem se již od začátků Malé dohody staly rozdíly zahraničněpolitických zájmů, vnitřního politického uspořádání i protiklady zahraniční a vnitřní hospodářské politiky, které spojenecký blok ochromovaly v jednotě a akceschopnosti.

Během poválečné doby byla pozornost Malé dohody zaměřena na Rakousko a Maďarsko. Rakousko bylo válkou hospodářsky rozvrácené a vzhledem k nevíře v udržení jeho samostatnosti rostly obavy z jeho spojení s Německem. Kromě tohoto však bylo Rakousko nakloněno ke středoevropské hospodářské spolupráci, která by napomohla k obnovení rakousko – uherského společného trhu. Pro malodohodové spojení byla myšlenka anšlusu i středoevropské integrace naprosto nepřijatelná.

Maďarsko ani v nejmenším neskrývalo své revizionistické snahy, a proto postoj Malé dohody k tomuto sousedovi byl nadále velmi napjatý a podezřívavě vyčkávavý.

V říjnu 1925 se konala konference v Locarnu, jejíž uzavřené smlouvy přinesly do evropského politického uspořádání dalekosáhlé změny. Důsledkem konference mj. bylo podepsání tzv. rýnského paktu, který garantoval německé hranice s Francií a Belgií, avšak negarantoval hranice polské ani československé. Hraniční garanční smlouvy uzavřela s těmito státy Francie, avšak součástí rýnského paktu se nikdy nestaly. Mezinárodní postavení ČSR a Polska bylo oslabeno a v malodohodovém bloku se začaly objevovat trhliny. Rumunsko projevovalo zájem o sblížení s Itálií, od kterého očekávalo pomoc v besarabské otázce. Naopak Jugoslávie se kvůli Albánii dostávala pod italský tlak. Pro Československo byly locarnské dohody nejen neúspěchem, ale zároveň i přímou hrozbou – obnažovaly jeho hranice s Německem. Jeho zahraniční politika sebe samu ujišťovala, že německé revizionistické snahy se obrátí proti Polsku, a že locarnské dohody povedou k německo – francouzskému sblížení.

Důsledky garančního paktu se projeví nejen svou důrazností, ale také tím, že další státy aktivizovaly své revizionistické požadavky. Směrodatnou pro Malou dohodu byla politika maďarská, která pro své revizionistické cíle dostala otevřenou podporu Itálie, ale dostalo se jí i zdrženlivé podpory Británie a dokonce i Francie. Malodohodoví spojenci pokládali Maďarsko za svého úhlavního nepřítel a začali proto připravovat plány na odrazení případného maďarského útoku.

Od počátku třicátých let se začalo měnit evropské rozložení sil. Plán Tardieua na vytvoření středoevropského ekonomického bloku, na němž se Beneš podílel, selhal. Nejenže jej odmítlo Německo a Itálie, ale podporu nedostal ani od Britů a Francie a její snahy tak byly izolovány. Důsledky francouzského oslabení znepokojovaly malodohodové státy natolik, že v únoru 1933 přijaly Benešův návrh Organizačního paktu Malé dohody. Podle Beneše se Malá dohoda měla stát konkurenceschopnou evropskou velmocí, s cílem odrazit všechny pokusy o revizi mírových smluv.

V této době se projevila, jako velmi účinná zbraň, hospodářská politika Německa, která zvyšováním a zvýhodňováním importu zemědělských výrobků, lákala agrární státy střední a jihovýchodní Evropy k vzájemným obchodním vazbám s Německem.

Jistým pokusem o reorganizaci uspořádání politických sil v Evropě byl v režii Itálie, tzv. pakt čtyř, jehož vůdčí myšlenkou byla revize versailleského systému. Tento pokus potvrdil obavy Malé dohody. Hrozilo nebezpečí vzniku evropského direktoria velmocí, které by mohlo rozhodovat o osudu menších evropských států. Tyto obavy stmelily malodohodové spojence a svými zesílenými aktivitami se jim podařilo získat garanční prohlášení k čl. 19 Paktu Společnosti národů, který za jistých okolností mohl přispět k prosazení revizních požadavků. Jednání o paktu čtyř skončilo odstoupení Německa z odzbrojovací konference a ze Společnosti národů.

Po příchodu Barthoua do funkce francouzského ministra zahraničí se Francie pokusila o sblížení s Itálií a SSSR. Zatímco možnost francouzsko – italského sblížení přijali všichni členové Malé dohody, sblížení se SSSR podporovalo pouze Československo. Ostatní malodohodový spojenci spojenecké pakty se SSSR odmítaly uzavřít – Rumunsko požadovalo uznání jeho východních hranic Sovětským svazem, Jugoslávie odmítla uznání SSSR dokonce *de iure*. Na doporučení Británie se oba tyto státy rozhodly pro neutrální politiku, aby se ukryly do bezpečí v případě velmocenského zápasu. Spojenectví malodohodových států prakticky ztrácelo smysl. Zejména Jugoslávie se nehodlala podílet na možné válce ve střední Evropě a snažila se o zabezpečení svých pozic na Balkáně. Od ČSR žádala aktivní pomoc v případě války s Maďarskem, avšak sama pomoc Československu v případě německého útoku odmítla.

Události z let 1932 – 1933 měli rozhodující vliv na formování celého vývoje v Evropě. Do popředí se dostávaly otázky zachování míru, který v podstatě závisel na praktické realizaci zásad kolektivní bezpečnosti. Hlavním problémem přitom bylo, zda státy mající zájem na obraně míru dokáží překlenout vzájemné neshody a sjednotit se ve společném boji proti agresi.

Polovinu třicátých let poznamenala politika appeasementu západních velmocí, které doufaly v usmíření nacistického Německa předhozením oběti z řady států střední Evropy. Tato hrozba se týkala i Malé dohody. Československo spolu s Rumunskem nepřestávalo doufat, že Francie nebude na své pozice a postavení v Podunají rezignovat, ale Jugoslávie s Francií již nepočítala. Vypočítavost Jugoslávie neznala mezí. Od svých malodohodových spojenců požadovala solidaritu jejího vztahu k Itálii, ale s problémy střední Evropy nechtěla mít nic společného. K neutrální politice se po odchodu Titulesca z vlády nakonec připojilo i Rumunsko.

V září 1936 Beneš navrhl na zasedání Malé dohody přeměnu Malé dohody v univerzální spojení proti jakékoli agresii, namířené proti kterémukoli členu Malé dohody. V době neutrální politiky Rumunska a Jugoslávie byla tato snaha marná. Ztroskotala i pokus československé zahraniční politiky o posílení vazeb malodohodových států vztahy hospodářskými. Hodžův plán založený na myšlence pevného středoevropského bloku spolupracujícího s blokem římským ztroskotala na již dávno provázaných ekonomikách ostatních států na Německo a Itálii.

Posledním pojátkem malodohodových států bylo tedy stále Maďarsko. Obavy ze silné malodohodové armády odradil Maďarsko od zásahu proti ČSR v září 1938. Jeho obavy však byly naprosto zbytečné. Aktivní podporu malodohodovýho spojení ČSR neposkytl, neboť se aliance ještě dříve předtím úplně rozpadla.

Osud Malé dohody nebyl bohužel závislý pouze na ní samé. Je otázka, zda versailleský systém byl tou pravou zárukou stability Evropy, a zda Francie byla tou pravou oporou. Tehdy ale nebylo moc alternativ k výběru. Malá dohoda sice vkládala velké naděje do Společnosti národů, ale její účinnost závisela na jednotném postupu vítězných mocností. Ve chvíli rozkladu této jednoty ztrácela svůj vliv nejen Francie, ale i Malá dohoda a Společnost národů. Ztrátou vlivu se ukázalo, že osud střední a jihovýchodní Evropy závisí na Itálii a Německu. Další ze západních mocností – Velká Británie, neměla o Podunají zájem a byla ochotna ji obětovat, čímž byl osud nejen Malé dohody, ale i celé střední a jihovýchodní Evropy zpečetěn.

Existence Malé dohody byla závislá především na vývoji Evropy, jako celku. Československo se sice pokoušelo prostřednictvím Beneše dělat „evropskou“ politiku, ale na to bylo příliš osamoceno a oproti velmocím slabé.

Situace mohla být rapidně změněna pouze plnou spoluprací a účastí států střední a jihovýchodní Evropy, neboť získání skutečného vlivu bylo podmíněno právě tím, co signatářským státům Malé dohody chybělo ve všech směrech.

„Nástupnické státy si musí již jednou uvědomit, že nepotáhnou – li hospodářsky za jeden provaz, budou na něm viset každý zvlášť.“

Benjamin Franklin

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

I. Archivní prameny

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Praha

Politické zprávy:

Bělehrad 1920 – 1938

Budapešť 1920 – 1938

Bukurešť 1920 – 1938

Vídeň 1920 – 1938

Řím 1920 – 1938

Kabinet ministra 1920 – 1938

Telegramy odeslané a došlé 1919 – 1938

Kroftův archiv

II. Diplomatické dokumenty vydané tiskem

Zahraniční politika 1922

Zahraniční politika 1923

Zahraniční politika 1929

Zahraniční politika 1934

Zahraniční politika 1935

Zahraniční politika 1936

Slovanský přehled 1988/4, s. 298 – 305

Historický časopis 1988, s. 869 – 884

- ❖ Dokumenty československé zahraniční politiky. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody*, Svazek I. (1920 – 1921), Ed. Dejmek, J., Praha 2004, ISBN 80–86506-38X/ÚMV, 703 s.
- ❖ Dokumenty československé zahraniční politiky. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody*, Svazek II. (1920 – 1921), Ed. Dejmek, J., Praha 2004, ISBN 80–86506-38X/ÚMV, 585 s.
- ❖ Outrata, V.: *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky*, Praha 1957, 622 s.

III. Deníky, memoáry, soubory projevů

- ❖ BENEŠ, E.: *Locarno a Svaz Národů*, Praha 1925, 133 s.
- ❖ BENEŠ, E.: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá, Projevy a úvahy z r. 1919 – 1924*, Praha 1924, 306 s.
- ❖ BENEŠ, E.: *Boj o mír a bezpečnost státu. Československá zahraniční politika v projevech dr. E. Beneše*, Praha 1934.

- ❖ KROFTA, K.: *Diplomatický deník 1919 – 1922*, Praha 2009, ISBN 978–80–7286–145–3, 436 s.
- ❖ KROFTA, K.: *Společnost národů – Záruka míru*, (red.) Jelínek, K., Praha 1937, 81 s.
- ❖ MASTNÝ, V.: *Vzpomínky diplomata*, (red.) Kubů, E., Luňák, P., Novák, O., Praha 1997, ISBN 80–7184–410–1, 271 s.
- ❖ Projevy edice Československého Akčního výboru pro Společnost národů: *Celý svět volá po míru*, Praha 1936, 52 s.

IV. Sekundární literatura

- ❖ BYSTRICKÝ, V., DEÁK, L.: *Európa na prelome: diplomatické a politické vztahy v letech 1932 – 1933*, Bratislava 1974, 432 s.
- ❖ ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999, ISBN 80–86101–19–3, 471 s.
- ❖ DEÁK, L.: *Zápas o střední Evropu 1933 – 1938*, Bratislava 1986, 287 s.
- ❖ DEJMEK, L.: *E. Beneš – Cirkulární telegramy 1920 – 1935*, Praha 2002, ISBN 80–86107–17–5, 277 s.
- ❖ DEJMEK, J.: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 – 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, Praha 2002, ISBN 80–86547–07–8, 392 s.
- ❖ DEJMEK, J.: *Edvard Beneš: Politická biografie českého diplomata, I. část: Revolucionář a diplomat (1884 – 1935)*, Praha 2006, ISBN 80–246–1224–0, 631 s.
- ❖ FERIANCOVÁ, A.: *(Ne)nájdená bezpečnost: Československo, Německo a úpravy mezinárodního systému v Evropě 1922 - 1926*, Nitra 2010, ISBN 978-80-8094-689-0, 257 s.
- ❖ GAJANOVÁ, A.: *ČSR a střeoevropská politika velmocí (1918 – 1938)*, Praha 1967, 386 s.
- ❖ GONĚC, V.: *Edvard Beneš a střeoevropská politika*, Brno 1998, ISBN 80–210–1780–5, 129s.
- ❖ HORČIČKA, V., Kovář, M.: *Dějiny evropské integrace I*, Praha 2005, ISBN 80–7254–731–3, 157 s.
- ❖ JANČÍK, D.: *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936 – 1939*, Praha 1999, ISBN 80–7184–700–3, 270 s.
- ❖ LEMBERG, H.: *POROZUMĚNÍ, Češi – Němci – východní Evropa 1848 – 1948*, Praha 1999, ISBN 80–7106–390–8, 300 s.

- ❖ KLIMEK, A., KUBŮ, E.: *Československá zahraniční politika 1918 – 1938*, Praha 1995, ISBN 80–85241-88–9, 113 s.
- ❖ MACMILLANOVÁ, M.: *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*, Český Těšín 2004, ISBN 80–200-1151X, 475 s.
- ❖ MORAVCOVÁ, D., BĚLINA, P.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941*, Praha 1998, ISBN 80–86130-04–5, 219 s.
- ❖ NÁLEVKA, V.: *Světová politika ve 20. století*, Praha 2000, ISBN 80–902261-4–0, 271 s.
- ❖ ORT, A.: *Dějiny světové politiky, I. část 1914 – 1945*, Praha 1992, ISBN 80–7079–398–8, 146 s.
- ❖ SLÁDEK, Z.: *Malá dohoda 1918 – 1938: Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*, Praha 2000, ISBN 80–7184-820–4, 297 s.
- ❖ VESELÝ, Z.: *Přehled dějiny mezinárodních vztahů*, 2. vyd., Plzeň 2010, ISBN 978–80-7380–278-3, 605 s.
- ❖ WENZEL, J.: *Cesta Evropy do Postupimi*, Praha 2000, ISBN 80-85846-14-4, 417 s.

V. Internetové zdroje

- ❖ WIKIPEDIA: <http://de.wikipedia.org/wiki/Gleichberechtigung>, (ověřeno 26. ledna 2012)
- ❖ STOJAR, Richard. Malá dohoda a střední Evropa 1933–1938 [online]. 2007 [cit. 2011–01-30]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Marta Romportlová. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/phlvtr/>>.
- ❖ VICHROVÁ, Marie. Římské protokoly 1934 [online]. 2007 [ověřeno 2011–08-03]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Marta Romportlová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/63863/ff_m_b1/>.
- ❖ VOŘÍŠKOVÁ, Michaela. Ústavní vývoj Výmarské republiky [online]. 2009 [ověřeno 2011–08-01]. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Právnická fakulta. Vedoucí práce Eduard Vlček. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/ku5qgn/>>.
- ❖ TULISOVÁ, Jana. Politické a historické souvislosti rozpadu Československa v letech 1938 – 1939 [online]. 2007 [ověřeno 2011–08-04]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jiří Nolč. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/wc8c8j/>>.

- ❖ KRAINER, Jakub. Postoj československé politické reprezentace k restauračním pokusům Karla Habsburského v Maďarsku v roce 1921 [online]. 2010 [ověřeno 2011-08-04]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Vladimír Černý. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/r30mfz/>>.
- ❖ VOŘÍŠKOVÁ, Michaela. Ústavní vývoj Výmarské republiky [online]. 2009 [ověřeno 2011-08-04]. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Právnická fakulta. Vedoucí práce Eduard Vlček. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/ku5qgn/>>.
- ❖ BARTÁKOVÁ, Adéla. Východní Locarno z pohledu československo-francouzských vztahů [online]. 2007 [ověřeno 2012-02-01]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Libor Vykoupil. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/27jwc7/>>.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Bc. Dana Ptáčková

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Malá dohoda. Mocenský nástroj k zajištění bezpečnosti
v meziválečné střední Evropě

Rok: 2012

Počet stran textu bez příloh: 69

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 26

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 3

Počet internetových zdrojů: 8

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Noha